GRAĐANSKO DRUŠTVO ZA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE - OBRAZOVANJE PO MERI DECE

Izveštaj o rezultatima praćenja obrazovanja po inkluzivnim principima (inkluzivnog obrazovanja) u ustanovama obrazovnog sistema

Društvo za razvoj dece i mladih - OTVORENI KLUB

GRAĐANSKO DRUŠTVO ZA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE - OBRAZOVANJE PO MERI DECE

Izveštaj o rezultatima praćenja obrazovanja po inkluzivnim principima (inkluzivnog obrazovanja) u ustanovama obrazovnog sistema

Niš 2013.

„Jačanje organizacija građanskog društva“

Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje - obrazovanje po meri dece
Izveštaj o rezultatima praćenja obrazovanja po inkluzivnim principima (inkluzivnog obrazovanja) u ustanovama obrazovnog sistema

Autori:
Saša Stefanović
Vesna Zlatarović
Milica Turnić
Jelena Žunić-Cicvarić
Valentina Zavišić
Nataša Milojević
Marijana Jović
Jelena Mihajlović
Darko Ignjatović
Jovan Marinković
Nataša Milosavljević
Vesna Cvetković

Izdavač:
Društvo za razvoj dece i mladih – OTVORENI KLUB
Trg učitelj Tase 2, Niš
www.oknis.org.rs

Za izdavača:
Olgica Bajić

Korice i slog:
Mišo Gligorić

Štampa:
Grafičko izdavačko preduzeće Punta d.o.o.
Kej Mike Paligorića 8, Niš

Tiraž: 500

ISBN: 978-86-913753-4-8

SADRŽAJ:

Sažetak ..... /01

1. Ciljevi projekta ..... /08
2. Metodologija rada ..... /11
3. Kontekst ..... /14
4. Obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem u odabranim ustanovama obrazovnog sistema u gradovima i opštinama koje su učestvovale u realizaciji projekta ..... /24
5. Resursi za realizaciju inkluzivne prakse na nivou ustanove ..... /30
6. Kvalitet implementacije ..... /50
7. Efekti implementacije ..... /55
8. Participacija roditelja ..... /61
9. Osnovni nalazi ..... /67
10. Preporuke ..... /74
11. Aneksi ..... /85

    1. Tabele obuhvata dece u pet gradova ..... /85
    2. Ključne dimenzije i indikatori za praćenje inkluzivne prakse ..... /91
    3. Instrumenti za praćenje inkluzivne prakse ..... /94
    4. Upitnik za zaposlene u OŠ i PU ..... /115

Društvo za razvoj dece i mladih - Otvoreni klub iz Niša, u saradnji sa CIP - Centrom za interaktivnu pedagogiju iz Beograda, Inicijativom za inkluziju VelikiMali iz Pančeva, Neksusom iz Vranja i Užičkim centrom za prava deteta iz Užica, realizuje projekat „Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje – obrazovanje po meri dece“. Projekat se sprovodi u okviru programa „Jačanje organizacija građanskog društva“ Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu.

U okviru ovog projekta nastao je „Izveštaj o rezultatima praćenja obrazovanja po inkluzivnim principima (inkluzivnog obrazovanja) u ustanovama obrazovnog sistema - Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje – obrazovanje po meri dece“. Mišljenja i stavovi izneti u ovoj publikaciji su stavovi autora/ki i ne prenose nužno stavove donatora.

Svi pojmovi u ovom izveštaju upotebljeni su u gramatičkom muškom rodu i odnose se na osobe i muškog i ženskog pola.

ZAHVALNOST

Izražavamo zahvalnost svim saradnicima, direktorima, psiholozima i pedagozima OŠ i PU, nastavnicima i vaspitačicama, a posebno roditeljima koji su odvojili vreme i bili spremni da sarađuju sa timovima za monitoring.

Zahvaljujemo se posebno Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja na podršsci ovom projektu i ovom istraživanju jer je prepoznalo značaj projekta i njegov doprinos implementaciji aktuelne obrazovne politike, dajući preporuku vaspitno-obrazovnim i obrazovno-vaspitnim ustanovama za aktivno učešće u projektu.

This project is financially supported by The Royal Norwegian Embassy in Belgrade
www.norveska.org.rs

Realizaciju projekta finansijski je podržala ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu
www.norveska.org.rs

LISTA SKRAĆENICA:

CSR	Centar za socijalni rad
DDP	Deca kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju
DILS	Projekat Pružanje unapređenih usluga na lokalnom nivou – DILS
DZ	Dom zdravlja
IO	Inkluzivno obrazovanje
IOP	Individualni obrazovni plan
IRK	Interresorna komisija
LS	Lokalna samouprava
NPA	Nacionalni plan akcije za decu
NVO	Nevladine organizacije
M&E TIM	Tim za monitoring i evaluaciju
MPNT	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OŠ	Osnovna škola
PU	Predškolska ustanova
STIO	Stručni tim za inkluzivno obrazovanje
Tim PDP	Tim za pružanje dodatne podrške detetu
ZOSOV	Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja

SAŽETAK:

Ovaj izveštaj je nastao u okviru projekta „Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje – obrazovanje po meri dece“[1] koji se bavio povećanjem kompetencija organizacija građanskog društva i članova Mreže organizacija za decu Srbije - MODS za zastupanje i praćenje implementacije javnih politika odnosno za praćenje procesa sprovođenja obrazovanja po inkluzivnim principima - inkluzivnog obrazovanja - IO.

Nalazi i preporuke izveštaja namenjeni su donosiocima odluka i kreatorima politika na nacionalnom i lokalnom nivou, kao i roditeljima – zastupnicima svoje dece, srodnim NVO, sa ciljem da se unapredi implementacija Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja - ZOSOV[2] i poveća dostupnost i ostvarivanje prava dece iz osetljivih grupa na kvalitetno obrazovanje.

Izveštaj se zasniva na deskriptivnoj analizi postojeće prakse sprovođenja inkluzivnog obrazovanja u 25 osnovnih škola i 5 predškolskih ustanova u Beogradu, Pančevu, Užicu, Nišu i Vranju na osnovu podataka koji su dobijeni analizom relevantnih dokumenata na nivou obrazovnih i vaspitnih ustanova; dubinskim intervjuima sa članovima stručnog tima za inkluzivno obrazovanje (STIO) i timova za pružanje dodatne podrške (Tim PDP); anketiranjem zaposlenih u

---

[1] Društvo za razvoj dece i mladih - Otvoreni klub iz Niša, u saradnji sa CIP - Centrom za interaktivnu pedagogiju iz Beograda, Inicijativom za inkluziju VelikiMali iz Pančeva, Neksusom iz Vranja i Užičkim centrom za prava deteta iz Užica, realizuje projekat „Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje – obrazovanje po meri dece“ u okviru programa „Jačanje organizacija građanskog društva“ Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu.

[2] „Službeni glasnik RS”, broj 72/09.

obrazovnim i vaspitnim ustanovama; realizacijom fokus grupa sa roditeljima. Nalazi ovog izveštaja ne mogu se generalizovati na sve ustanove sistema obrazovanja i vaspitanja u Srbiji[3], ali se mogu smatrati indikativnim za razvoj IO i izveštaj može da posluži kao podsticaj da se u daljem praćenju obrazovanja po inkluzivnim principima, produbi sagledavanje različitih aspekata njegove implementacije. Autori izveštaja zaključuju da je rano govoriti o efektima inkluzivnog obrazovanja u celini obrazovnog i vaspitnog sistema, imajući u vidu da se inkluzivno obrazovanje sistemski sprovodi od 2009. godine. U ovom periodu preduzeti su značajni koraci na unapređivanju pravednosti, dostupnosti i kvaliteta obrazovnog i vaspitnog sistema. Inkluzivno obrazovanje je stalni proces omogućavanja što većeg uključivanja sve dece u vaspitni i obrazovni sistem koji uvek teži svom cilju „kvalitetno obrazovanje za sve". Svrha ovog izveštaja je da doprinese procesu koji vodi ostvarenju ovog cilja. Način prikupljanja informacija o efektima inkluzivnog obrazovanja u ovom izveštaju bio je korišćenje kvalitativnih ocena zaposlenih u obrazovnim ustanovama i roditelja, kao i pisana zapažanja o svom detetu od strane roditelja.

Inkluzivna praksa je praćena kroz nekoliko dimenzija: kako su uspostavljeni resursi za primenu inkluzivne prakse na lokalnom nivou; koliki je obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem iz različitih ciljnih grupa; kakav je kvalitet implementacije inkluzivne prakse; koji su efekti implementacije inkluzivne prakse; kolika i kakva je participacija roditelja. Zahvaljujući saradnji sa obrazovnim i vaspitnim ustanovama nastao je izveštaj koji daje uvid u postojeću inkluzivnu praksu u odabranim gradovima, a koji prikazuje trenutne izazove i probleme sa kojima se suočavaju obrazovne i vaspitne ustanove, postojeće kapacitete i kapacitete i resurse koji nedostaju kako bi se inkluzivno obrazovanje adekvatno sprovodilo.

---

[3] Vaspitno-obrazovne ustanove: Predškolske ustanove PU – vrtići; obrazovno-vaspitne ustanove: OŠ – osnovne škole, SŠ – srednje škole).

■ Najbitniji zaključci izveštaja odnose se na sledeće komponente:

Kao osnovne nalaze koji se odnose na resurse za primenu inkluzivnog obrazovanja izdvajamo sledeća zapažanja:

- Stručni timovi za inkluzivno obrazovanje (STIO) su važni resursi koji treba da unapređuju inkluzivno obrazovanje na nivou ustanove, pružaju savetodavnu i praktičnu pomoć zaposlenima, roditeljima i deci i ostvaruju vezu sa lokalnom zajednicom promovišući inkluzivno obrazovanje. U okviru STIO najveći broj aktivnosti i obim posla sprovodi stručna služba (pedagoško-psihološka služba).

- Uloge STIO i tima za pružanje dodatne podrške detetu odnosno učeniku (Tim PDP)[4] se često preklapaju i nisu jasno definisane. Članovima STIO nije u potpunosti jasna njihova uloga, kao ni zaposlenima.

- Neke škole i PU nemaju timove za PDP. Postoje obrazovne ustanove u kojima se ni u jednom dokumentu ne pominje inkluzivno obrazovanje, rad STIO, timova za PDP.

- Pojedini roditelji nisu upoznati sa sadržajem dokumenta IOP i nemaju svoj primerak tog dokumenta.

[4] U školama i PU ustalila se formulacija „tim za IOP“ umesto upotrebe naziva „tim za pružanje dodatne podrške detetu“ kako je formulisano u Pravilniku o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje.

Govoreći o opremljenosti didaktičkim materijalima i asistivnim tehnologijama, većina obrazovnih i vaspitnih ustanova ističe nezadovoljavajući nivo opremljenosti.

- Posebno se ističe da didaktički materijali i oprema kojom raspolažu ne zadovoljavaju specifične obrazovne potrebe dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama ili dece iz depriviranih sredina.

- Postoje i škole kojima je potrebna podrška da procene koja nastavna sredstva su im potrebna za učenike iz osetljivih grupa.

Za povećanje kompetencija najviše su motivisani zaposleni koji u odeljenju/vaspitnoj grupi imaju dete kome je potrebna dodatna podrška.

- Efekti obuka se vide pre svega kod zaposlenih koji su i pre obuka imali pozitivan stav i ostvarivali dobre rezultate u radu sa svim učenicima. Ne postoje u svim ustanovama jasno utvrđeni mehanizmi transfera znanja, iako bi trebalo da su svi koji su prošli obuke u obavezi da prenose stečena znanja na druge zaposlene. Obrazovne i vaspitne ustanove su počele da vode evidenciju o broju dece iz osetljivih grupa.

- Problem procene obuhvata dece i dalje je prisutan, jer lokalne zajednice ne raspolažu podacima o ukupnom broju dece iz osetljivih grupa na nivou lokalne zajednice.

- Deca koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa u većem su riziku da ne budu identifikovana kao deca iz osetljive grupe kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju.

- Ne izrađuju se uvek pedagoški profili za decu koja su identifikovana kao učenici kojima je potrebna dodatna podrška.

Kvalitet implementacije inkluzivnog obrazovanja smo sagledavali preko kvalitativnih ocena zaposlenih u ustanovama o mogućnosti i primeni mera podrške preporučenih od strane Interresorne komisije (IRK) koje su u nadležnosti lokalne samouprave/opštine/grada i arhitektonskoj dostupnosti ustanove i merama prilagođavanja koje su preduzete.

- Evidentna su visoka očekivanja od IRK i njihove podrške i preporuka.

- Pojedini predstavnici ustanova istakli su da se od IRK dobijaju uopštena mišljenja, često ista ili veoma slična za različitu decu.

- Ne dobijaju se praktične i konkretne preporuke za rad i podršku. Pored toga je istaknuto da se zaposleni iz škola retko pozivaju kao povremeni članovi/ice IRK.

- Pod pojmom pristupačnosti se najčešće i isključivo podrazumeva postojanje rampe na ulazu u ustanovu često ne vodeći računa o propisanom nagibu rampe i prilazu istoj, kao i nedostatku rukohvata na rampi sa obe strane ili nedostatku rukohvata na stepeništu bilo koje širine i dužine.

- Ako pod pristupačnošću podrazumevamo: postojanje rampe, parking mesta i toaleta za decu i roditelje koji koriste kolica za kretanje – većina škola nije pristupačna.

- Ustanove ne koriste ni druge vidove komunikacije (oznake, Brajevo pismo, augmentativna sredstva komunikacije) koji bi obezbedili dostupnost informacija svima.

- Česta je pojava da ustanove planiraju kratkoročno i ostaju nepripremljene u toku školske godine ukoliko se iznenada pojavi potreba za prilagođavanjem objekta radi dostupnosti detetu/učeniku: ukoliko nemaju dete/učenika upisanog u vreme regularnog upisa u vrtić/školu za kojeg je potrebno obezbediti arhitektonsku dostupnost uprava ustanove ne planira mere prilagođavanja za arhitektonsku dostupnost.

Efekti inkluzivnog obrazovanja još uvek nisu u punoj meri istraženi i vidljivi, imajući u vidu početak primene ZOSOV-a. Ipak, u ustanovama koje pokriva ovo istraživanje ispitivani su stavovi zaposlenih i roditelja, kao i ocena roditelja o stepenu napredovanja svoje dece.

- Stavovi o inkluzivnom obrazovanju zaposlenih u obrazovnim i vaspitnim ustanovama obojeni su strahovima od neuspeha, samoprocenom svoje kompetentnosti za rad sa decom sa teškoćama u razvoju koju vide kao nedovoljnu.

- Strepnja osoblja da zanemaruju ostalu decu i da će doći u sukob sa roditeljima.

- Stavovi roditelja i učenika uveliko zavise od učitelja, nastavnika, vaspitača odnosno od toga kako se oni postave i kakva se atmosfera neguje u školi/PU.

- Kao najveći napredak roditelji dece iz osetljivih grupa i roditelji koji su vodili zapise o napredovanju svoje dece prepoznali su socijalizaciju, uključivanje u vršnjačku grupu, kontakt s vršnjacima, osećaj prihvaćenosti od strane vršnjaka, zatim životno osposobljavanje i sticanje veština samostalnosti, pa tek onda napredak u učenju gradiva.

Participacija roditelja je na relativno niskom nivou. U skladu sa ZOSOV-om[5] u ustanovi u kojoj stiču obrazovanje deca i učenici sa smetnjama u razvoju, regulisano je da član saveta roditelja bude i predstavnik roditelja učenika sa smetnjama u razvoju.

- U praksi, većina ustanova nema predstavnike roditelja dece sa smetnjama u razvoju ni u savetu roditelja ni u školskom odboru.

[5] Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Član 58, „Sl. glasnik RS“, br. 72/2009.

1. CILJEVI PROJEKTA:

Projekat „Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje - obrazovanje po meri dece“ realizuju: Društvo za razvoj dece i mladih - Otvoreni klub iz Niša, u saradnji sa CIP- Centrom za interaktivnu pedagogiju iz Beograda, Inicijativom za inkluziju VelikiMali iz Pančeva, Neksusom iz Vranja i Užičkim centrom za prava deteta iz Užica. Projekat se sprovodi u okviru programa „Jačanje organizacija građanskog društva“ Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu.

Cilj projekta je povećanje aktivnog učešća i uloge organizacija građanskog društva u društveno-političkom razvoju kroz praćenje procesa inkluzije u obrazovnim institucijama i praćenje sprovođenja novih zakonskih regulativa u ovoj oblasti.

Projekat se bavi:

- izgradnjom kapaciteta i kompetencija organizacija građanskog društva i članova Mreže organizacija za decu Srbije - MODS za zastupanje i praćenje procesa primene inkluzije;

- praćenjem implementacije inkluzivnog obrazovanja u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u Srbiji koje će omogućiti kreiranje izveštaja kao osnov za preporuke za donosioce odluka;

- zastupanjem za implementaciju postojećih i novih zakonskih regulativa u oblasti inkluzivnog obrazovanja.

Uspostavljanje sistema za praćenje treba da omogući uvid pre svega u:

- postojeću praksu u sprovođenju inkluzivnog obrazovanja;
- trenutne izazove i probleme sa kojima se suočavaju obrazovne ustanove i drugi relevantni akteri;
- postojeće kapacitete i kapacitete i resurse koji nedostaju kako bi se inkluzivno obrazovanje adekvatno sprovodilo.

Kvalitetno obrazovanje za sve ne može se ostvariti bez obrazovne politike čiji je cilj smanjenje broja onih koji se ne školuju ili „ispadaju“ iz sistema obrazovanja zbog društvene nejednakosti.

Sistem obrazovanja koji teži kvalitetnom obrazovanju za sve treba da osigura da sva deca imaju adekvatan pristup takvom obrazovanju koje im povećava šanse za kvalitetan život nezavisno od nacionalne pripadnosti, pola, ili socijalne grupe kojoj pripadaju. Kvalitetno obrazovanje za sve podrazumeva pristup jednak za sve u obrazovanju, koji počiva na uverenju da je pravo na obrazovanje osnovno ljudsko pravo. Ostvarivanje ovog prava u praksi omogućava stvaranje osnove za pravednije društvo.

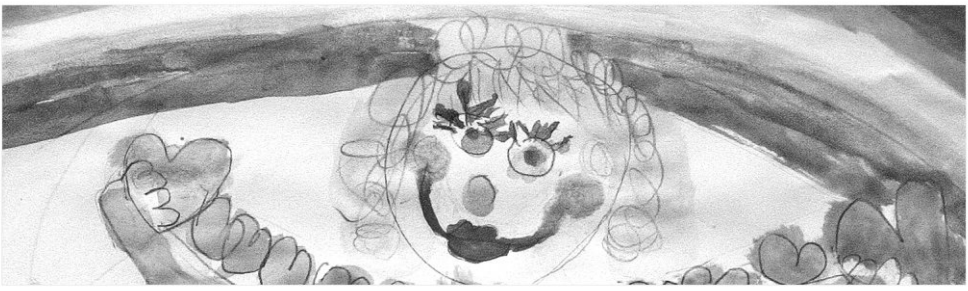

ZOSOV[6] uvodi mere koje treba da doprinesu: jednakom ostvarivanju prava na obrazovanje i dostupnosti obrazovanja za sve građane i građanke Srbije: kvalitetnom i efikasnom obrazovanju, jednakom pristupu svim nivoima obrazovanja. ZOSOV uvodi mehanizme za ostvarivanje prava na obrazovanje sve dece obezbeđujući dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja dece, učenika i odraslih iz marginalizovanih i osetljivih društvenih grupa i sa smetnjama u razvoju. Promene u zakonodavnoj regulativi koje se odnose na obrazovanje predstavljaju osnov za veći obuhvat dece iz osetljivih grupa i povećanje dostupnosti kvalitetnom obrazovanju za svu decu. U opštem je interesu da postoji nezavisni kotrolni mehanizam koji će pratiti sprovođenje zakona i strategija i svoje nalaze koristiti za preporuke donosiocima odluka i kreatorima politika.

[6] Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja usvojila je Narodna Skupština Republike Srbije 31. avgusta 2009. „Službeni glasnik RS", broj 72/09.

2. METODOLOGIJA RADA:

U periodu od početka aprila do kraja decembra 2012. godine praćenje inkluzivnog obrazovanja se odvijalo u 30 obrazovnih i vaspitnih ustanova (1 PU i 5 osnovnih škola po gradu) u sledećim gradovima: Nišu, Pančevu, Beogradu, Užicu i Vranju.

Okvir za praćenje inkluzivne prakse na lokalnom nivou obuhvatao je praćenje nekoliko ključnih dimenzija:

- Uspostavljene resurse za primenu inkluzivne prakse na lokalnom nivou;
- Obuhvat dece iz različitih ciljnih grupa inkluzivnim obrazovanjem (OECD klasifikacija[7]);
- Kvalitet implementacije inkluzivne prakse;
- Efekti implementacije inkluzivne prakse;
- Participaciju roditelja.

Praćenje inkluzivne prakse odvijalo se kontinuirano u toku realizacije projekta, na osnovu predloženih indikatora i instrumenata za praćenje i u okviru definisanih dimenzija.

---

[7] Opšta kategorija „A“ – ometenost u razvoju (Disabilities) Učenici/deca koja u medicinskom smislu imaju ometenost u razvoju, u smislu kognitivnih, fizičkih ili senzornih smetnji u razvoju, kao i učenici/deca sa kombinovanim smetnjama. Ti učenici su do sada najčešće imali rešenje komisije za kategorizaciju. Opšta kategorija „B“ – problemi u razvoju (Difficulties). Učenici/deca koja pokazuju emocionalne probleme ili probleme u ponašanju. U ovu grupu spadaju i učenici koji imaju kontinuirane probleme u učenju. Opšta kategorija „C“ – nedostatak (Disadvantages). Učenici/deca čiji problemi proizilaze primarno iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da se školuju na nematernjem jeziku.

Metodologija za praćenje inkluzivne prakse je dizajnirana tako da obuhvata primenu različitih metoda istraživanja: kvalitativnih, kvantitativnih, participativnih, kao i analizu sadržaja postojećih izveštaja i dokumenata.

Osnovni izvor podataka u fazi utvrđivanja preseka aktuelnog stanja i implementacije IO u izabranim školama i predškolskim ustanovama bili su zaposleni koji su uključeni u stručne timove za inkluzivno obrazovanje i timove za pružanje dodatne podrške detetu odnosno učeniku. U 30 obrazovnih i vaspitnih ustanova (po 5 osnovnih škola i jedna predškolska ustanova u svakom gradu) obavljeni su intervjui sa ukupno 97 zaposlenih koji su članovi STIO i timova za pružanje dodatne podrške - PDP, ili su na neki drugi način uključeni u proces inkluzivne prakse. Struktura zaposlenih sa kojima su obavljeni dubinski intervjui: psiholozi, pedagozi, defektolozi, stručni saradnici, logopedi, direktori, pedagoški asistenti i nastavnici razredne nastave i nastavnici predmetne nastave.

Sprovedena je anketa među zaposlenima u obrazovnim i vaspitnim ustanovama. U izveštaju su integrisani nalazi koji će u daljem tekstu biti označeni kao „izvor: anketa sa zaposlenima“. Instrument koji je korišćen za prikupljanje podataka od zaposlenih u ustanovama bio je upitnik. U popunjavanju upitnika učestvovalo je 580 zaposlenih iz 30 ustanova koje se nalaze u 5 opština u kojima je implementiran projekat. Struktura uzorka je bila: vaspitač 21,7%; nastavnik razredne nastave 30,3%; nastavnik predmetne nastave 37,9%; direktor 1,9%; stručni saradnik 6,2% i neki drugi vid angažovanja u ustanovi 1,7%. Zastupljenost škola je 77,9% dok su predškolske ustanove raspoređene u uzorku sa 22,1%.

Organizovane su i fokus grupe sa roditeljima dece iz osetljivih grupa i roditeljima dece kojoj nije potrebna dodatna podrška. Diskusije u fokus grupama vođene su na osnovu vodiča kreiranog od strane stručnjaka angažovanih na projektu.

Namera je bila da se i ova grupa ispitanika obuhvati istraživanjem kako bi se IO sagledalo iz ugla svih uključenih aktera i tako dobila potpunija slika o procesu obrazovanja i vaspitanja dece iz ranjivih grupa. Teme po kojima su vođene diskusije u fokus grupama bile su: očekivanja roditelja od škole/PU; željeni ishodi obrazovno-vaspitnog procesa; postojeći i potrebni kapaciteti i resursi u vaspitno-obrazovnim ustanovama; participacija roditelja u radu škole/PU i stavovi prema inkluzivnom obrazovanju. U fokus grupama učestvovalo je ukupno 93 roditelja od toga 48 roditelja dece iz osetljivih grupa i 45 roditelja dece kojima nije potrebna dodatna podrška.[8]

[8] U tekstu će izvor biti označen kao „izvor: fokus grupe sa roditeljima“. Aneks izveštaja sadrži instrumente koji su korišćeni tokom praćenja inkluzivnog obrazovanja u odabranim obrazovnim i vaspitnim ustanovama.

3. KONTEKST

Ratifikacija brojnih međunarodnih dokumenata imala je veliki značaj za promovisanje i uspostavljanje jednakog prava za svu decu na kvalitetno obrazovanje. Usvojena je i Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. u kojoj je istaknuto kao osnovno strateško opredeljenje u obrazovanju inkluzivni pristup u obrazovanju koji obezbeđuje prava i omogućava socijalnu inkluziju učenika iz osetljivih grupa.

Zakonodavni i strateški okvir u Srbiji garantuje jednako pravo i pristup kvalitetnom obrazovanju svoj deci bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu. Naročito je važno da Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja prate i odgovarajući podzakonski akti koji bliže uređuju veoma važna pitanja u vezi sa samom implementacijom inkluzivnog obrazovanja.

U Srbiji je zakonodavni i strateški okvir u skladu sa međunarodnim dokumentima i predstavlja osnovu za ravnopravno uključivanje i pristup kvalitetnom obrazovanju za svu decu. Međutim, promene koje treba da dovedu do ostvarivanja krajnjeg cilja odvijaju se na tri nivoa – unapređenje zakonodavnog okvira, implementacija zakona i prihvatanje promena kod javnosti, odnosno građana. Posle unapređenja zakona, implementacija zakona i strategija predstavlja veliki izazov u narednom periodu.

■ Zakonodavni i strateški okvir

Republika Srbija je u obavezi, kao članica UN, koja je ratifikovala niz konvencija i pravnih akata UN da međunarodne ugovore neposredno primenjuje. Izdvajamo posebno dve konvencije koje je naša država ratifikovala, a koje definišu okvir za unapređenje inkluzivnog obrazovanja u okviru celokupnog obrazovnog sistema RS.

Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija[9] (1989) kao prvi sveobuhvatni međunarodni dokument koji se bavi dečijim pravima ima veliki značaj za inkluzivno obrazovanje. Široko definisana prava dece sa smetnjama u razvoju uključuju pravo na dostojanstven i kvalitetan život, individualni razvoj i društvenu inkluziju. Deca sa smetanjama imaju pravo i na posebnu adekvatnu brigu i pomoć, koja između ostalog treba da im obezbedi pristup obrazovnom sistemu i sticanje obrazovanja (čl. 23).

Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom[10] (2006) prepoznaje obrazovanje kao način ostvarivanja svih ljudskih prava i sloboda koja imaju osobe sa invaliditetom. Član 24 Konvencije posebno propisuje obezbeđivanje inkluzivnog obrazovanja od strane država potpisnica kao načina otvarivanja prava na obrazovanje bez diskriminacije, a sa ciljem ostvarivanja punog ljudskog potencijala, razvoja umnih i fizičkih sposobnosti i omogućavanja učešća u društvu.

---

[9] Rezolucija 44/25 Generalne skupštine UN-a. Konvencija je stupila na snagu 1990. godine. Tekst Konvencije na engleskom je dostupan na http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm. SFRJ je ratifikovala Konvenciju 1990. godine. (Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 15/1990 i br. 2/1997).

[10] Rezolucija A/RES/61/106 Generalne skupštine UN-a. Konvencija je stupila na snagu 2008. godine. Tekst Konvencije na engleskom je dostupan na:
http://www2.ohchr.org/english/law/disabilities-convention.htm
Srbija je ratifikovala Konvenciju 2009. godine (Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, br 42/2009).

■ Nacionalni zakonodavni okvir

Ustav Republike Srbije[11] garantuje pravo na obrazovanje. Ustavom Republike Srbije definisano je da je Republika Srbija zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima (član 1). Ustavom je proklamovano načelo jednakosti pred Ustavom i zakonom i izričito je zabranjena neposredna i posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, uključujući rasu, pol, nacionalnu pripadnost, društveno poreklo, rođenje, veroispovest, političko ili drugo uverenje, imovno stanje, kulturu, jezik, starost i psihički ili fizički invaliditet (član 21). Predviđena je mogućnost preduzimanja posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima (član 21, stav 4). Pravo na obrazovanje definiše član 71 Ustava. Ovaj član definiše pravo na obrazovanje za sve. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno. Svi građani imaju, pod jednakim uslovima, pristup visokoškolskom obrazovanju. Republika Srbija omogućava uspešnim i nadarenim učenicima slabijeg imovnog stanja besplatno visokoškolsko obrazovanje, u skladu sa zakonom.

■ Zakon o zabrani diskriminacije

Zakon o zabrani diskriminacije[12] garantuje pravo na obrazovanje pod jednakim uslovima i u potpunosti je usklađen sa evropskim direktivama. Ovim krovnim antidiskriminacionim zakonom zabranjen je svaki oblik diskriminacije po bilo kom osnovu.

---

[11] „Službeni glasnik RS", broj 98/06.

[12] „Službeni glasnik RS", broj 22/09.

Zabranjeno je licu ili grupi lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, otežati ili onemogućiti upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, ili isključiti ih iz ovih ustanova, otežati ili uskratiti mogućnost praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavati učenike po ličnom svojstvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravdano praviti razliku i nejednako postupati prema njima. Zabranjena je diskriminacija vaspitnih i obrazovanih ustanova koje obavljaju delatnost u skladu sa zakonom i drugim propisom, kao i lica koja koriste ili su koristili usluge ovih ustanova u skladu sa zakonom.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, samostalan i nezavisan državni organ, nadležan je za zaštitu od diskriminacije i unapređenje zaštite ravnopravnosti.

■ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja

Narodna Skupština Republike Srbije usvojila je 31. avgusta 2009. godine Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja.[13] Ovim zakonom uređuju se osnove sistema predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja, i to: principi, ciljevi i standardi obrazovanja i vaspitanja, način i uslovi za obavljanje delatnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja, zatim vrste programa obrazovanja i vaspitanja, osnivanje, organizacija, finansiranje i nadzor nad radom ustanova obrazovanja i vaspitanja, kao i druga pitanja od značaja za obrazovanje i vaspitanje. Zakonom se uspostavlja sistem i daju ovlašćenja nadležnim institucijama kako bi sistem obrazovanja i vaspitanja funkcionisao u cilju stvaranja kvalitetnog, pravednog i efikasnog obrazovnog sistema. Regulisani su ciljevi obrazovnog sistema, koji između ostalog utiču na poboljšanje sve tri dimenzije obrazovanja: jednakopravnosti, efikasnosti i kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.

---

[13] „Službeni glasnik RS", broj 72/09.

ZOSOV jasno precizira da su građani Republike Srbije jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu. Zakonom su obezbeđeni preduslovi za nesegregirano uključivanje dece u obrazovanje i kontinuirano školovanje: produženo je trajanje obaveznog i besplatnog Pripremnog predškolskog programa (PPP) sa šest na devet meseci, olakšan je upis dece iz socijalno osetljivih grupa[14], zakonski je regulisan inkluzivni pristup i predviđeni su mehanizmi podrške za decu i nastavno osoblje u njegovoj primeni. Zakonom su uvedeni opšti i posebni ishodi i standardi obrazovanja[15] i predviđene su veće kompetencije nastavnog kadra i upravljačkih struktura. Postavljen je sistem za osiguranje kvaliteta rada ustanova. Ojačana je uloga učeničkog parlamenta kroz učešće u procesima samovrednovanja i razvojnog planiranja i jasnije je definisana uloga saveta roditelja u radu škole. Definisane su i pooštrene kaznene mere za povredu prava deteta i učenika. Pojačana je socijalizacijska uloga škole kroz jasne odredbe o zabrani diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja.

[14] Sva deca se upisuju u školu, a procenjivanje dece se vrši nakon upisa u školu na maternjem jeziku deteta i bez dokaza o prebivalištu roditelja i potrebne dokumentacije.

[15] Osim za predškolsko vaspitanja i obrazovanje.

- Za primenu ZOSOV-a u oblasti sprovođenja inkluzivnog obrazovanja značajni su i posebni pravilnici:

1. Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku (odnosno pravilnik o Interresornim komisijama)[16]

Na osnovu člana 98. stav 19. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i čl 34. stav 6. Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, ministar prosvete, ministar zdravlja i ministar rada i socijalne politike sporazumno su propisali Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku. Ovim pravilnikom se uređuju bliži uslovi za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku i sastav i način rada Interresorne komisije.

2. Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje[17]

Ovim pravilnikom propisuju se bliža uputstva za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje u predškolskoj ustanovi, osnovnoj i srednjoj školi, s ciljem postizanja optimalnog uključivanja deteta i učenika u redovan obrazovno-vaspitni rad i njegovo napredovanje i osamostavljivanje u vršnjačkom kolektivu, kao i za IOP za učenike sa izuzetnim sposobnostima. Doneo ga je ministar prosvete na osnovu člana 77. stav 12. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja.

---

[16] http://www.mpn.gov.rs/propisi/dokumenti/propis-214-Pravilnik-dodatna_podrska_detetu_i_uceniku.doc

[17] http://www.mpn.gov.rs/propisi/dokumenti/propis-216-Pravilnik_blizi_uslovi_individualni_obrazovni_plan.doc

3. Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju[18]

Na osnovu člana 109. stav 5. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ministar prosvete i nauke doneo je Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju. Ovim pravilnikom utvrđuju se način, postupak i kriterijumi ocenjivanja uspeha iz pojedinačnih nastavnih predmeta i vladanja i druga pitanja od značaja za ocenjivanje učenika i odraslih u osnovnom obrazovanju i vaspitanju. Ovaj pravilnik unosi određene novine: Uvažavaju se individualne razlike, potrebe, uzrast, prethodna postignuća učenika i trenutni uslovi u kojima se ocenjivanje odvija. Učenici kojima se pruža dodatna podrška u obrazovanju ocenjuju se na osnovu ostvarenosti ciljeva i standarda postignuća u toku savladavanja individualnog obrazovnog plana. Posebno je istaknut način ocenjivanja učenika iz predmeta koji zahtevaju posebne sposobnosti učenika, odnosno, muzička i likovna kultura i fizičko vaspitanje koje se obavlja polazeći od njihovih sposobnosti. Ako učenik nema razvijene posebne sposobnosti, prilikom ocenjivanja se u obzir uzima individualno napredovanje u odnosu na sopstvena prethodna postignuća, mogućnosti i angažovanje u nastavnom procesu.

[18] „Službeni glasnik RS", br. 72/09 i 52/11"
http://www.mpn.gov.rs/userfiles/propisi/pravilnici_obrazovanje/Pravilnik_o_ocenjivanju_osnovno.doc

■ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju

Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju[19] prioritet pri upisu dat je deci iz osetljivih grupa, omogućena je realizacija posebnih, specijalizovanih i preuzetih (alternativnih) programa. Programi se mogu ostvarivati na srpskom i stranim jezicima, kao i jezicima nacionalnoh manjina. Pripremni predškolski program je ustanovljen kao poseban deo predškolskog programa, kako bi se deci u godini pred polazak u školu obezbedili uslovi za sticanje znanja, veština i iskustava potrebnih za dalje obrazovanje i vaspitanje. Program je obavezan od 1. januara 2007. godine i besplatan za roditelje dece koja program pohađaju u javnim ustanovama (4 sata dnevno u trajanju od 9 meseci), a prevoz dece i pratioca obezbeđuju lokalne samouprave. Za decu uzrasta do 6 godina predškolsko vaspitanje i obrazovanje nije obavezno. Zakonom je propisano i oslobađanje staratelja dece bez roditeljskog staranja i roditelja dece sa smetnjama u razvoju od plaćanja dela troškova, a za ostalu decu se visina učešća za roditelje u ceni određuje na nivou lokalne samouprave.

■ Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima

Zakonom o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima[20] izjednačeni su uslovi poslovanja državnih i privatnih izdavača. Zakon predviđa standarde kvaliteta udžbenika, a u pogledu sadržaja zabranjena je diskriminacija po osnovu rasne, nacionalne, etničke, jezičke, verske ili polne pripadnosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, fizičkih i psihičkih svojstava, zdravstvenog stanja, uzrasta, socijalnog i kulturnog porekla, imovinskog stanja, odnosno političkog opredeljenja, kao i po drugim osnovama.

---

[19] „Službeni glasnik RS", broj 18/10.

[20] „Službeni glasnik RS", broj 72/09.

Ovaj Zakon utvrđuje pravo učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom na udžbenik u formatu koji odgovara njegovim obrazovnim potrebama. Udžbenici se koriste kako na srpskom, tako i na jezicima nacionalnih manjina. Zakon je predvideo formiranje Fonda za izdavanje niskotiražnih udžbenika.

■ Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine

Vlada Republike Srbije je usvojila Strategiju razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020.[21] godine 25. oktobra 2012. U Strategiji se ističe da je „misija sistema obrazovanja u Srbiji u 21. veku da osigura osnovni temelj života i razvoja svakog pojedinca, društva i države zasnovanog na znanju". Strategija predlaže sledeće ključne ciljeve dugoročnog razvoja obrazovanja:

- Povećanje kvaliteta procesa i ishoda obrazovanja do maksimalno dostižnog nivoa – nivoa koji proističe iz ukupnih naučnih saznanja i ugledne obrazovne prakse.

- Povećanje obuhvata stanovništva Srbije na svim obrazovnim nivoima od predškolskog vaspitanja i obrazovanja do stvaranja uslova za celoživotno učenje.

- Dostizanje i održavanje relevantnosti obrazovanja tako što će se struktura sistema obrazovanja usaglasiti sa neposrednim i razvojnim potrebama pojedinaca, ekonomskog, kulturnog, istraživačkog, obrazovnog, javnog, administrativnog i drugih sistema.

---

[21] Na osnovu člana 45. stav 1. Zakona o Vladi („Službeni glasnik RS", br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 - US i 72/12). Tekst Strategije razvoja obrazovanja objavljen je na internet prezentaciji Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. http://www.mpn.gov.rs/userfiles/Strategije/Strategija%20do%202020/Strategija_razvoja_obrazovanja_u_Srbiji_do_2020_godine.doc

- Povećanje efikasnosti upotrebe resursa obrazovanja, odnosno završetak obrazovanja u predviđenom roku, sa minimalnim produžetkom trajanja i smanjenim napuštanjem školovanja.

U Strategiji je naglašeno da osobe sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, osobe sa teškoćama u učenju i osobe iz defavorizovanih sredina i socijalnih grupa (deca, adolescenti i odrasli) imaju puno pravo na kvalitetno obrazovanje i vaspitanje uz uvažavanje njihovih specifičnosti (OECD klasifikacija).

Prema Strategiji osnovno strateško opredeljenje u obrazovanju osoba iz osetljivih grupa je inkluzivni pristup u obrazovanju koji obezbeđuje njihova prava i omogućava njihovu socijalnu inkluziju.

Pored toga, Vlada Republike Srbije usvojila je Nacionalni plan akcije za decu (2004) u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. godine. NPA predstavlja plan prioritetnih mera, aktivnosti i programa koje treba preduzeti u narednim godinama u cilju stvaranja što povoljnijih uslova za život dece, njihovo odrastanje i uključivanje u društvo. Takođe, cilj NPA je da kreira okvir za uklanjanje svakog vida diskriminacije prema deci i da bude plan akcije za svu decu, a posebno za delove dečije populacije koji su ranjivi. Izradom NPA Vlada Srbije ispunjava svoje međunarodne obaveze koje proističu iz ratifikacije Konvencije UN o pravima deteta i obaveza koje proističu iz nekih drugih dokumenata UN kao što su Milenijumski ciljevi razvoja UN i Svet po meri deteta (dokument usvojen na Specijalnom zasedanju GS UN posvećenom deci).

Nacionalni Milenijumski ciljevi razvoja odnosno Milenijumski cilj razvoja 2 predviđa da svi dečaci i devojčice završe osnovno obrazovanje do 2015, da se podigne kvalitet obrazovanja koje deca dobijaju u obrazovnim i vaspitnim ustanovama, da se uspostave dodatne baze podataka za praćenje i evaluaciju ostvarivanja nacionalnog cilja i zadataka.

4. OBUHVAT DECE INKLUZIVNIM OBRAZOVANJEM U ODABRANIM USTANOVAMA OBRAZOVNOG SISTEMA U GRADOVIMA I OPŠTINAMA KOJE SU UČESTVOVALE U REALIZACIJI PROJEKTA

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (član 6) jasno precizira da sva deca imaju jednako pravo na obrazovanje i vaspitanje bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu. Zakon određuje (Član 98) da jedinica lokalne samouprave vodi evidenciju i obaveštava školu i roditelje, odnosno staratelje o deci koja su stasala za upis i koja su upisana u školu.

Zakon (član 10) određuje da ustanova vodi bazu podataka u okviru jedinstvenog informacionog sistema prosvete, a da se lični podaci upisani u evidenciju prikupljaju, obrađuju, čuvaju i koriste za potrebe obrazovno-vaspitnog rada i dostavljaju ministarstvu nadležnom za poslove obrazovanja.

Pored toga, predviđeno je da se svi vidovi prikupljanja, obrade, objavljivanja i korišćenja podataka sprovode u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita podataka o ličnosti. Za potrebe naučnoistraživačkog rada i prilikom izrade statističkih analiza, lični podaci koriste se i objavljuju na način kojim se obezbeđuje zaštita identiteta učesnika obrazovanja i vaspitanja.

Obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem projektni tim je definisao kao jednu od ključnih dimenzija monitoringa. U skladu sa tim cilj je bio utvrditi obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem u odabranim obrazovnim i vaspitnim ustanovama, kako se vodi evidencija dece iz osetljivih grupa, i kako se vodi evidencija o dokumentima čiju izradu predviđa Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje.[22]

U toku istraživanja utvrdili smo da lokalne samouprave nemaju potpune i jedinstvene evidencije o broju dece sa smetnjama u razvoju. Iako je početna namera bila da se ustanovi obuhvat dece, može se govoriti samo o broju dece koja su uključena u IO.

Podatke o broju dece iz osetljivih grupa (OECD klasifikacija – A, B i C kategorija) koja su obuhvaćena inkluzivnim obrazovanjem u 30 obrazovnih i vaspitnih ustanova u 5 gradova prikupljeni su u okviru dubinskog intervjua sa STIO i evidencija na kraju drugog polugodišta školske 2011/12. i početkom nove školske 2012/13 godine.

---

[22] http://www.mpn.gov.rs/propisi/dokumenti/propis-216-Pravilnik_blizi_uslovi_individualni_obrazovni_plan.doc

- Tabela 1: Zbirna tabela o obuhvatu dece IO za 5 gradova OŠ u školskoj 2011/12. godini

Broj dece kojoj je potrebna dodatna podrška koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih 25 osnovnih škola	izrađen pedagoški profil	izrađeni planovi individualizacije	izrađen IOP	izrađeni revidirani IOP
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	113	53	71	23
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	41	13	6	1
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	245	65	11	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	19	11	16	30
Ukupno	418	142	104	54

- Tabela 2: Zbirna tabela o obuhvatu dece IO za 5 gradova PU u školskoj 2011/12. godini

Broj dece kojoj je potrebna dodatna podrška koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih 5 predškolskih ustanova	izrađen pedagoški profil	izrađeni planovi individualizacije	izrađen IOP	izrađeni revidirani IOP
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	24	50	0	0
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	2	38	0	0
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	0	0	0	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	13	43	2	1
Ukupno	39	131	2	1

Pravilnikom o bližim uslovima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje je utvrđen redosled koraka u planiranju i pružanju dodatne podrške učenicima u obrazovanju. Pravilnikom je predviđeno da se najpre izrađuje pedagoški profil, nakon toga se pristupa planiranju otklanjanja fizičkih i komunikacijskih prepreka (individualizovan način rada), pa tek onda sledi izrada individualnog obrazovnog plana (IOP).

U 25 osnovnih škola utvrdili smo da je za 418 dece, kojoj je potrebna dodatna podrška, urađen pedagoški profil.

Međutim, sudeći po prikupljenim podacima, sva deca koja imaju pedagoški profil, nemaju izrađen plan individualizacije. Možemo zaključiti da se od 418 dece za svega 142 dece vodi evidencija o merama prilagođavanja odnosno individualizovanog načina rada.

Ako se samo posmatra broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama u tabeli sa brojem dece u osnovnim školama, može se primetiti da je broj evidentiranih IOP-a (71) veći od broja planova individualizacije (53). Polazeći od Pravilnika, očekivan je drugačiji odnos, jer se izradi IOP-a pristupa tek ako prethodno prilagođavanje i otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka nisu dovele do ostvarivanja opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja.

U 5 predškolskih ustanova 39 dece ima izrađen pedagoški profil. Za razliku od situacije u odabranim osnovnim školama u predškolskim ustanovama ima više izrađenih planova individualizacije (ukupno 131) nego pedagoških profila, odnosno za svu decu za koju je predviđen individualizovan način rada nije prethodno izrađen pedagoški profil. Nameće se zaključak da je u ovim ustanovama obuhvaćeno 131 dete vaspitno-obrazovnim radom u grupama sa ostalim vršnjacima. Još jedna značajna razlika se ogleda u tome da PU gotovo da ne izrađuju IOP. Identifikovana su samo 2 IOP-a u 5 gradova i opština.

Predškolske ustanove nisu dostavile broj dece koja su uključena u vaspitnoobrazovni proces na nematernjem jeziku ili/i su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa, što ne znači da takve dece nema u vaspitnim grupama.

■ Istraživanjem smo takođe utvrdili sledeće:

Većina ustanova nema ažurnu i sistematičnu evidenciju o deci kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju.

Potpune i jedinstvene evidencije o broju dece sa smetnjama u razvoju nemaju ni lokalne samouprave.

Deca sa teškoćama u učenju, emotivnim problemima i problemima u ponašanju su u najvećem riziku da ne budu identifikovana kao deca za koju je potrebno planirati podršku. Takođe, nema ni kriterijuma za evidentiranje dece lošeg socio-ekonomskog statusa pa se tu obično podrazumevaju samo deca romske nacionalnosti.

U školama se često pod inkluzivnim obrazovanjem smatra samo obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju u redovnim školama tako da je nastao termin „inkluzivno dete", a za pojedine učenike se govori da jesu ili nisu u inkluziji što je u suprotnosti sa odredbama ZOSOV-a.

Tokom istraživanja nailaženo je na teškoće u dobijanju informacija o ukupnom broju dece iz osetljivih grupa, naročito za decu sa smetnjama u razvoju, jer su obrazovne ustanove u nedoumici na koji način da svrstaju određene teškoće.

5. RESURSI ZA REALIZACIJU INKLUZIVNE PRAKSE NA NIVOU USTANOVE

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja treba da obezbedi preduslove za nesegregirano uključivanje dece u obrazovanje i kontinuirano školovanje. U skladu sa tim regulisan je inkluzivni pristup i predviđeni su mehanizmi podrške za decu i nastavno osoblje u njegovoj primeni. U školi u kojoj stiču obrazovanje učenici sa smetnjama u razvoju, direktor obrazuje stručni tim za inkluzivno obrazovanje STIO (ZOSOV, Član 66). Stručne poslove u školi obavljaju stručni saradnici: psiholog i pedagog, a zavisno od potreba škole i programa koji se ostvaruje, dodatnu podršku i stručne poslove može da obavlja i socijalni radnik, defektolog, logoped i andragog (ZOSOV, Član 116). Zakon predviđa i pedagoškog asistenta koji pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima, u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruje saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima, a zajedno sa direktorom sarađuje i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave.

Za pomoć nastavniku za pružanje dodatne podrške u nastavi, odnosno ostvarivanje obrazovno-vaspitnog rada mogu da se obrazuju stručni timovi na teritoriji jedinice lokalne samouprave.

Za implementaciju ZOSOV-a je od posebne važnosti „Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje“. Ovaj Pravilnik propisuje bliža uputstva za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje u predškolskoj ustanovi, osnovnoj i srednjoj školi, s ciljem postizanja optimalnog uključivanja deteta i učenika u redovan obrazovno-vaspitni rad i njegovo napredovanje i osamostavljivanje u vršnjačkom kolektivu. Prema Pravilniku ako u postupku praćenja napredovanja deteta, odnosno učenika, vaspitač, odnosno nastavnik ili stručni saradnik, utvrdi da dete, odnosno učenik ne ostvaruje očekivane ishode obrazovanja i vaspitanja ili su rezultati koje učenik ostvaruje značajno iznad nivoa opštih i posebnih standarda, pristupa se prikupljanju podataka i izradi pedagoškog profila. Na osnovu pedagoškog profila deteta, odnosno učenika utvrđuju se područja u kojima postoji potreba za dodatnom podrškom u obrazovanju i vaspitanju i u obrazovno-vaspitnom, odnosno vaspitno-obrazovnom radu i planira se otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka (individualizovan način rada).

Ako prethodno prilagođavanje i otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka nisu dovele do ostvarivanja opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, pristupa se izradi IOP-a kojim se planira dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju učenika. Predlog za utvrđivanje prava na IOP može da podnese stručni tim za inkluzivno obrazovanje, a na osnovu procene potreba za IOP-om koju može da daje vaspitač, nastavnik, stručni saradnik, ili roditelj deteta, odnosno učenika.

Ustanova pismenim putem obaveštava roditelja, odnosno staratelja da je podnet predlog za utvrđivanje prava na IOP. Roditelj, odnosno staratelj svojim potpisom potvrđuje da je u potpunosti upoznat sa podnetim predlogom za utvrđivanje prava na IOP, razlozima za njegovo podnošenje i da je saglasan da se pristupi izradi IOP-a. Stručni tim za inkluzivno obrazovanje posle donete odluke o prihvatanju predloga direktoru ustanove predlaže članove tima za pružanje dodatne podrške detetu, odnosno učeniku.

Direktor ustanove, posle dobijene pismene saglasnosti roditelja, odnosno staratelja, formira tim za pružanje dodatne podrške detetu, odnosno učeniku.

Tim za pružanje dodatne podrške detetu u predškolskoj ustanovi čine: roditelj, odnosno staratelj deteta, vaspitač, stručni saradnik, saradnik u predškolskoj ustanovi, a u skladu sa potrebama deteta i pedagoški asistent, odnosno stručnjak van predškolske ustanove, na predlog roditelja, odnosno staratelja.

Tim za pružanje dodatne podrške učeniku u školi čine: roditelj, odnosno staratelj deteta, nastavnik razredne nastave, odnosno odeljenski starešina, predmetni nastavnik, stručni saradnik, a u skladu sa potrebama deteta i pedagoški asistent, odnosno stručnjak van škole, na predlog roditelja, odnosno staratelja.

Zadatak stručnog saradnika jeste da svojim kompetencijama, savetodavnim i drugim oblicima rada unapređuje obrazovno-vaspitni rad i saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima u ustanovi, da prati ostvarivanje utvrđenih standarda postignuća, pruža podršku nastavnicima i vaspitačima za unapređivanje njihovog obrazovno-vaspitnog rada, u skladu sa principima, ciljevima i standardima postignuća, pomoć nastavnicima u razvijanju individualnih obrazovnih planova i pomoć deci, učenicima, roditeljima, nastavnicima i vaspitačima, po pitanjima koja su od značaja za obrazovanje i vaspitanje i razvoj profesionalne karijere učenika.

Posebnim članom (ZOSOV, Član 129) nastavnik, vaspitač i stručni saradnik, sa licencom i bez licence, dužan je da se stalno usavršava radi uspešnijeg ostvarivanja i unapređivanja obrazovno-vaspitnog rada i sticanja kompetencija potrebnih za rad, u skladu sa opštim principima i za postizanje ciljeva obrazovanja i standarda postignuća.

a. Stručni timovi za inkluzivno obrazovanje u PU/OŠ

Stručni timovi za inkluzivno obrazovanje (STIO) su imenovani u gotovo svim PU i školama (osim u jednoj školi u Beogradu). Broj stalnih članova STIO se kreće od 4 do 9. Stručni timovi za inkluzivno obrazovanje se sastoje od direktora, stručnih saradnika, koji, u zavisnosti od toga kojim stručnjacima ustanova raspolaže, mogu biti pedagog, psiholog i/ili logoped (defektolog), nastavnici razredne nastave i nastavnici predmetne nastave. Kao povremeni članovi STIO navode se odeljenske starešine, predmetni nastavnici, roditelji i spoljni stručnjaci – saradnici. U jednom slučaju se navode kao članovi STIO i predstavnik saveta roditelja i učeničkog parlamenta (u Beogradu).

Kriterijumi za odabir su informisanost i zainteresovanost za inkluzivno obrazovanje, dobrovoljnost, iskustvo u radu sa decom kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju, obuke koje su prošli, pokrivenost razredne i predmentne nastave. Svi članovi tima su prošli neki vid edukacije.

Uočava se različito tumačenje uloge STIO od ustanove do ustanove. Uloga tima se vidi u identifikaciji i predlaganju dece za izradu individualno obrazovnog plana, u unapređenju kvaliteta života dece, dečjih prava i vaspitno-obrazovnog rada, pronalaženju potencijala kod dece i pomoć u njihovom daljem razvoju i slično. Ovakvo shvatanje uloge Stručnog tima za inkluzivno obrazovanje direktno je u vezi sa situacijom kada su članovi STIO ujedno članovi timova za pružanje dodatne podrške detetu (Tim za PDP), te dolazi do preklapanja aktivnosti ova dva tima.

Pored toga, članovi STIO su stručni saradnici od kojih se uvek očekuje podrška u planiranju i realizaciji podrške za konkretnu decu.

U obrazovnim i vaspitnim ustanovama zaposleni su prepoznali sledeće uloge stručnih inkluzivnih timova:

- Prikupljanje podataka o deci (identifikuje i evidentira decu kojoj je potrebna dodatna podrška), analiza stanja u ustanovi, određivanje prioriteta, izrada plana rada STIO;

- Predlaganje članova tima za pružanje dodatne podrške, vođenje dokumentacije o IOP-u;

- Analiza i vođenje evidencije o deci iz osetljivih grupa (koje teškoće imaju, da li je potrebna podrška, šta je urađeno i sl.);

- Izrada i analiza pedagoških profila dece i učenika za koje je procenjeno da im je potrebna dodatna podrška;

- Upućivanje učenika na IRK i izrada IOP-a u skladu sa preporukama IRK, praćenje, evaluacija i revidiranje postojećih IOP-a (za OŠ);

- Organizovanje završnog ispita za decu koja se obrazuju po IOP/prilagođenom programu (za OŠ);

- Planiranje aktivnosti, kvalitetna raspodela obaveza i odgovornosti na nivou škole, tako da svi zaposleni budu ravnomerno angažovani u različitim školskim timovima;

- Uspostavljanje saradnje sa roditeljima, obaveštavanje roditelja i pribavljanje njihove saglasnosti;

- Pružanje podrške detetu - direktno podržavanje rada sa decom iz osetljivih grupa, organizovanje aktivnosti u koje se uključuju deca iz osetljivih grupa (na primer organizovanje vannastavnih aktivnosti gde su zajedno darovita i deca sa smetnjama u razvoju kada se radi o školskoj sredini)[23];

- Stručno usavršavanje vaspitača i nastavnika, savetodavno-instruktivni rad, pomoć vaspitačima i nastavnicima da prepoznaju svoje kompetencije za rad sa decom iz osetljivih grupa, organizovanje obuka, horizontalne i vertikalne razmene među zaposlenima, podsticanje i podsećanje nastavnika da planiraju, ali i da dokumentuju svoj rad sa učenicima, vođenje evidencije o načinu i dnevnim pripremama nastavnika, predlaganje novih pristupa u inkluzivnoj nastavi i upotrebu novih nastavnih sredstava;

- Saradnja sa IRK, Školskom upravom i drugim ustanovama;

- Informisanje kolektiva o inkluzivnom obrazovanju, o novinama u zakonu, dostavljanje pravilnika i formulara za vođenje evidencije svim zaposlenima, obezbeđivanje potrebne literature za zaposlene;

- Realizacija projekta za inkluzivno obrazovanje;

- Promocija inkluzivnog obrazovanja u zajednici, preko medija, tribina.

---

[23] Rezultate koje su u ovim aktivnostima ostvarila deca iz osetljivih grupa, STIO je iskoristio da prikaže potencijale i veštine koje nisu prepoznate u samoj učionici i nastavi.

Najveći broj aktivnosti i obim posla je na stručnoj službi ustanove (pedagoško-psihološka služba), jer je to u opisu posla koji obavljaju. Za ostale članove STIO aktivnosti koje spadaju u njihov opis posla su nove vrste aktivnosti. Između ustanova postoji razlika u kvalitetu, odnosno uspešnosti rada STIO.

Postoje dve vrste odgovora koje se odnose na definisane procedure sprovođenja inkluzivnog obrazovanja. U nekim ustanovama se navodi da su:

a) procedure definisane u Pravilniku o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualno obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje,

b) dok se u drugim ustanovama pod procedurama podrazumevaju aktivnosti iz Akcionog plana rada tima za inkluzivno obrazovanje.

Međutim, u nekim situacijama se procedure ne poštuju. Ovo je slučaj kada „postoji otpor kod nastavnika ili učitelja koji neće da prijave potencijalno dete sa teškoćama u razvoju, jer ne žele da se dodatno angažuju". U ovom slučaju dolazi do diskriminacije i osujećivanja prava deteta na dobijanje podrške za kvalitetno uključivanje u obrazovne i vaspitne procese u obrazovnoj ustanovi i nemoguće je poštovati procedure jer se proces zaustavlja na prvom koraku. U pojedinim obrazovnim ustanovama STIO se ne pominje u školskim dokumentima, a u pojedinim STIO postoji samo formalno. Takođe je primećeno da ponekad zaposleni nisu sigurni koja je uloga STIO, koju vrstu podrške STIO može da im pruži, koju vrstu informacija o učenicima kojima je potrebna posebna obrazovna podrška moraju da prosleđuju STIO. U isto vreme pojedinim STIO timovima nije dovoljno jasno koja je njihova uloga. U svim ustanovama u kojima STIO funkcioniše, najaktivniji članovi su stručni saradnici koji, pored obaveza iz te uloge, imaju dodatne obaveze u koordinaciji i praćenju realizacije IO i realizaciju podrške za pojedinačne učenike i nastavnike.

Rad STIO u nekim situacijama otežavaju nastavnici koji otvoreno odbijaju rad na inkluzivnom obrazovanju, pružaju otpor u planiranju i realizaciji aktivnosti inkluzivnog obrazovanja, ili su pasivni. Manji broj nastavnika ne predlaže decu za IOP zbog toga što smatraju da je planiranje individualizovanog pristupa i dodatne podrške kao i vođenje dokumentacije dodatna obaveza koju prati složena procedura. Pored toga, rad mogu da otežaju i negativni stavovi dela kolektiva prema IO koji se javljaju u ustanovama gde nije dovoljno i na pravi način promovisana inkluzivna politika i praksa, kao i kultura, koje su zakonska obaveza svakog zaposlenog u ustanovi da je sprovodi u praksi. U predškolskim ustanovama se javlja kao specifični problem u radu STIO otežana direktna komunikacija sa ostalim zaposlenima zbog velikog broja posebnih objekata i vaspitnih grupa.

b. Tim za pružanje dodatne podrške

Sastav tima za pružanje dodatne podrške detetu čine: vaspitač, odnosno učitelj ili razredni starešina, roditelj, predmetni nastavnik/ci iz čijeg/ih predmeta se izrađuje individualni obrazovni plan, stručna služba (pedagog ili psiholog).

Postoji mogućnost da se u tim uključuju i saradnici van obrazovane institucije kada postoji potreba za eksternom podrškom. Broj članova tima PDP varira od broja stručnih saradnika i broja osoblja.

Osnovna uloga ovog tima je izrada individualnog obrazovonog plana - IOP-a. Članovi Timova su istakli da rade u skladu sa „Pravilnikom o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje“. U skladu sa Pravilnikom se pristupa izradi individualnog obrazovnog plana, prati napredak deteta koje radi po ovom planu u periodu od tri meseca i revidira plan, ukoliko je to potrebno.

Aktivnosti tima za pružanje dodatne podrške detetu koje su zajedničke na nivou svih obrazovnih ustanova su: izrada pedagoških profila, izrada i revidiranje individualnih obrazovnih planova, rad sa detetom i praćenje njegovog napretka. Ostale aktivnosti koje su zastupljene u odgovorima jesu koraci koje timovi prolaze kako bi izradili pedagoške profile i individualne obrazovne planove a to su: planiranje aktivnosti i nastave, analiziranje situacije i prikupljanje informacija, intervjui sa roditeljima i „pribavljanje" njihove saglasnosti, komunikacija sa nastavnicima, učiteljima i vaspitačima, podnošenje izveštaja i evaluacija vlastitog rada. U nekim ustanovama se kao aktivnosti ovog tima vide i savetodavno-instruktivni rad sa zaposlenima, saradnja sa IRK i školskom upravom.

Navedene aktivnosti tima PDP se odvijaju u saradnji sa: članovima tima PDP, posebno sa roditeljima deteta, članovima STIO tima, pedagoškim kolegijumom, detetom koje radi po IOP-u, IRK-om ako ima potrebe. U malom broju ustanova aktivnosti se realizuju sa decom u čijem je odeljenju dete koje radi po IOP-u; roditeljima dece u odeljenju u kome pohađa dete koje radi po IOP-u. Mali broj ustanova navodi da aktivnosti realizuje sa Centrom za socijalni rad (CSR), zdravstvenim ustanovama.

Neke škole nemaju timove za PDP. U jednoj školi je IOP izradila sama učiteljica. Postoje škole u kojima se ni u jednom školskom dokumentu ne spominje inkluzivno obrazovanje, rad STIO, timova PDP. U nekim PU su izjavili da ne izrađuje individualne obrazovne planove zato što je mali broj ljudi prošao obuke za njihovu izradu. Oni se zadržavaju na merama individualizacije koje su imale rezultate i bile uspešne. U jednoj PU tvrde da nisu u zakonskoj obavezi da izrađuju individualne obrazovne planove, i smatraju da bi im to oduzelo mnogo vremena, jer „oni se bave decom a ne papirima". Istakli su da misle da ni roditelji neće prihvatiti izradu ovih planova jer oni stigmatizuju dete.

Roditelji koji su bili uključeni u fokus grupe ne doživljavaju IOP kao rezultat timskog rada. Pojedini roditelji nisu upoznati sa sadržinom IOP-a i nemaju svoj primerak tog dokumenta. Stiče se utisak da roditelji svoj pristanak za izradu IOP-a smatraju svojim učešćem u izradi IOP-a.

Zaposleni i dalje postavljaju ista pitanja o procedurama i oslanjaju se na stručnu službu da im ponove procedure i obaveze. Takođe, neki zaposleni odbijaju da pročitaju delove zakona koji se odnose na njihove obaveze. Veliki procenat zaposlenih u školama nije upoznat sa pravilnicima kojima se utvrđuje način planiranja i obezbeđivanje podrške za dete i imaju otpor prema preduzimanju mera i vođenju pedagoške dokumentacije u skladu sa njima (Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prava na IOP, Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu, Pravilnik o ocenjivanju, Pravilnik o protokolu postupanju u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanja itd.).

Nastavnici ne osećaju da su kompetentni i da je njihov posao komunikacija i saradnja sa roditeljima, već to vide kao posao i odgovornost stručne službe. Ceo proces iniciranja, vođenja dokumentacije, realizacije i praćenja rada po IOP-u uglavnom je na stručnoj službi i u školi i u PU. Često deca iz osetljivih grupa ostaju neidentifikovana kao deca za koju je neophodno planirati prilagođavanje u obrazovnom i vaspitnom radu; iako je evidentno da teško napreduju, nastavno osoblje ne informiše STIO i ne pokreće postupke kojima bi se obezbedilo prilagođavanje. Takođe je primećeno da se u nekim slučajevima ne izrađuju pedagoški profili u školi i PU za decu koja su identifikovana kao ona kojima je potrebna dodatna podrška. U nekim školama (pre svega seoskim) predmetni nastavnici predaju u nekoliko škola, što im otežava učestvovanje u timskom planiranju za dete. U obrazovnim i vaspitnim ustanovama je istaknuto da u nekim situacijma predstavlja izazov objasniti roditeljima da postoji potreba da dete radi po IOP-u.

c. Podrška timovima za IO od strane različitih aktera

„Oni (CSR) su sada još i dobri kakvi su bili ranije. Ranije nismo mogli ni da ih vidimo, niti su hteli da odgovore na dopise. Sada postoji komunikacija, pismena, postoje dogovori, i povodom raznih slučajeva čak i dolaze u školu, starateljstva, dodele dece posle razvoda, ali se ne udubljuju u problematiku".

(Direktor/ka, maj 2012.)

Škole i PU procenjuju da iniciranje podrške za IO i realizacija IO zavisi pre svega od njih samih. Kao resursi za podršku prepoznati su: školski odbor, direktor, savet roditelja, Mreža podrške inkluzivnom obrazovanju,[24] Dom zdravlja i njihova Razvojna savetovališta, NVO, lokalna samouprava, Centar za socijalni rad, specijalne škole, ustanove za zaštitu mentalnog zdravlja.

Podrška koju najčešće traže van ustanove ogleda se u opremanju i poboljšanju uslova rada, ali i povećanju kompetencija nastavnika/vaspitača i stručnih saradnika kroz senzitivizaciju i edukaciju za primenu inkluzivne prakse. Kod škola se vidi težnja za definisanjem mehanizama kojima bi se uspostavila i kontinuirano dobijala podrška za implementaciju inkluzivne prakse u obrazovnim ustanovama. Saradnja i podrška koju škole i PU dobijaju od različitih aktera je ocenjena u spektru od potpunog nezadovoljstva do izvesnog zadovoljstva saradnjom.

Za pokretanje podrške Centra za socijalni rad (CSR) potrebno je da škola/PU pošalje pisani dopis. S druge strane, škole/PU često ne dobijaju povratnu informaciju o intervenciji koju je sproveo CSR.

---

[24] MPNT je formiralo mrežu podrške nastavnicima i školama za uvođenje inkluzivne obrazovne prakse.

Domovima zdravlja se upućuju deca sa smetnjama u razvoju, ali škole i PU ne dobijaju nalaze sa konkretnim preporukama i podrškom. Izostaje redovna razmena informacija između ustanova kao poseban vid podrške timovima za IO. Škole često ostaju bez informacija o deci za koju je potrebna dodatna podrška u obrazovanju, a koja dolazi iz Predškolske ustanove ili iz Doma za decu bez roditeljskog staranja.

Postoji primer saradnje sa specijalnom školom čiji su defektolozi obavljali konsultacije sa nastavnicima. Konsultacije su se odvijale u toku projekta i sa prestankom projekta okončane su i konsultacije. U svakom slučaju, postoje očekivanja kod STIO za većom podrškom i saradnjom sa defektolozima i logopedima.

Lokalna samouprava pruža različite vidove podrške – obezbeđivanje podrške za decu iz socijalno ugroženih porodica (besplatni udžbenici, užina, ekskurzije itd.), obezbeđivanje arhitektonske dostupnosti (postavljanje rampi), obezbeđivanje dodatne podške za obrazovanje (lični pratilac deteta). Ovi navedeni vidovi podrške i saradnje nisu ujednačeni po školama i PU, odnosno iako sve škole i PU imaju potrebu za ovom vrstom podrške, samo neke ustanove su uspele da je obezbede. Ovo je situacija sa kojom se susreću sve obrazovne i vaspitne ustanove u svojim lokalnim samoupravama. Od lokalne samouprave se takođe očekuje da finansiraju angažovanje ličnog pratioca deteta. Takođe, ustanove ističu potrebu za angažovanjem pedagoških asistenata.

Izdvaja se primer saradnje škole i Učiteljskog fakulteta u Užicu čiji studenti na praksi pomažu učiteljima u čijim su odeljenjima deca koja rade po IOP-u.

U Pančevu lokalna samouprava finansira honorare stručnih saradnika iz IZI VelikiMali koji su uključeni u realizaciju programa podrške deci sa smetnjama u razvoju u predškolskom obrazovanju kroz partnerstvo IZI VelikiMali i PU „Dečija radost”.

Mreža podrške IO pruža različite vidove podrške školama koje se obrate i to od izrade dokumenata, savetodavne pomoći, spajanje i povezivanje nastavnika i učitelja na nivou grada koji rade sa decom kojima je potrebna slična vrsta podrške da razmene iskustava.

MPNT je formiralo mrežu podrške nastavnicima i školama za uvođenje inkluzivne obrazovne prakse. U mrežu podrške su uključeni zaposleni u školama – iskusni praktičari, nastavnici, stručni saradnici, direktori, zaposleni u Ministarstvu prosvete uključujući i školske uprave, stručnjaci Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, kao i predstavnici nevladinih organizacija. Za svaku školsku upravu je imenovan tim kome škola može da se obrati i dobije podršku putem elektronske pošte ili telefona.

Ističe se da su nevladine organizacije svojim projektima značajno učestvovale u opremanju škola i obukama nastavnika i na taj način bile velika podrška timovima za IO.

Ustanove ističu da preporuke IRK često ne mogu da se realizuju, jer ne postoji finansijska podrška lokalne samouprave.

d. Opremljenost obrazovnih ustanova materijalima i asistivnim tehnologijama

Većina ustanova ističe da didaktički materijali i oprema kojom raspolaže ustanova ne zadovoljavaju specifične obrazovne potrebe dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama.

Deo škola ne navodi da su im potrebna posebna nastavna sredstva u odnosu na obrazovne potrebe sadašnjih učenika iz osetljivih grupa.

Određene škole navode da im je potrebna podrška da procene koja nastavna sredstva su im potrebna za učenike iz osetljivih grupa.

Takođe, neke škole poseduju specifičnu opremu ali je ne koriste, ili to čine retko, iz straha da bi oprema mogla da bude ukradena. Iako te škole poseduju i opremu tj. računare i softver, i vizuelna sredstva, i čak i same potvrđuju činjenicu da deca jako dobro reaguju na vizuelna sredstva, saznali smo da se ona uglavnom ne koriste zbog bezbednosnih razloga (nepostojanje rešetaka na prozorima učionica u prizemlju). Koristi se recimo jedna velika računaljka koju učiteljice uzimaju i vraćaju iz kancelarije sa rešetkama po potrebi.

Ustanove pod asistivnim tehnologijama uglavnom navode ili podrazumevaju: različit softver za pojedine predmete (matematiku, geografiju, za čitanje, pisanje, biologiju, engleski, prepoznavanje oblika, boja i slično, uključujući i kreativne igrice), vizuelna sredstva kao što su velike računaljke, lap top – prenosiv računar za dete koje ne može da koristi prste, biblioteku odnosno medijateku zajedno sa dijafilmovima i grafoskopom kao mesto koje može biti korišćeno za individualni rad sa učenikom kojem je potrebna dodatna podrška, udžbenike u formatu koji odgovara potrebama dece, i potrošni materijal za razvoj sitne motorike.

■ Grafikon 1.: uslovi za rad sa decom sa smetnjama u razvoju

Rezultati ankete: Po vašoj oceni, da li u vašoj ustanovi postoje uslovi za rad sa decom sa smetnjama u razvoju

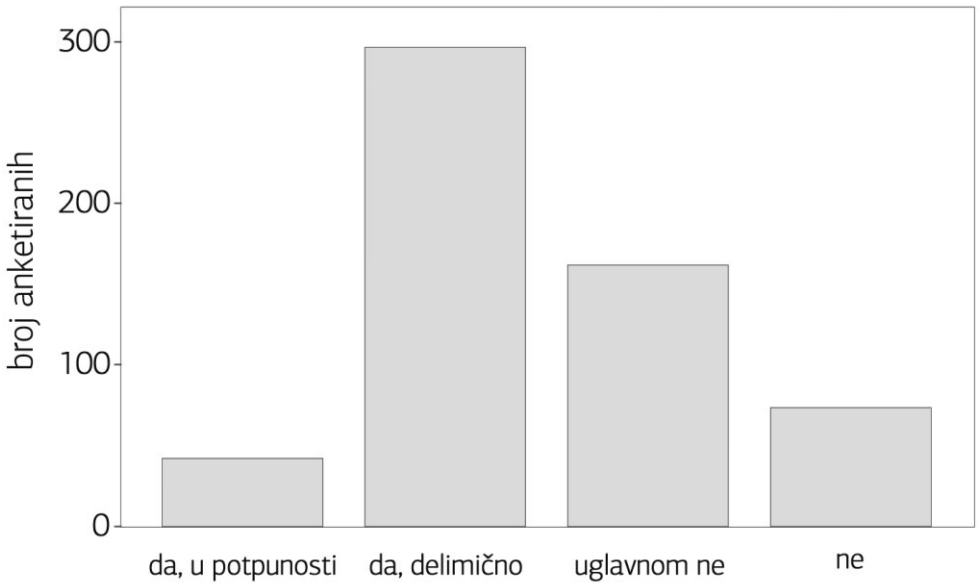

Uslove za rad sa decom sa smetnjama u razvoju, ispitanici zaposleni u školama, kroz anketu, ocenili su na sledeći način: 7,4% misli da u ustanovi u kojoj su zaposleni postoje potpuni uslovi za rad sa decom sa teškoćama u razvoju, 51,4% misli da postoje delimični uslovi, 28,4% misli da uglavnom ne postoje uslovi za rad dok 12,8% misli da nema uslova za rad sa decom sa teškoćama u razvoju.

Razumevanje pojma asistivne tehnologije među roditeljima (i među obrazovnim kadrom) varira i kreće se od poistovećivanja asistivnih tehnologija sa ortopedskim ili medicinskim pomagalima, preko korišćenja računara u nastavi (projektor, kompjuter) do poistovećivanja asistivnih tehnologija sa edukativnim igračkama koje se mogu koristititi u nastavi.

Mnogi roditelji dece sa smetnjama u razvoju, kroz rad u fokus grupama, su naglasili: „Škole stalno kažu kako nemaju didaktička sredstva i da mi roditelji treba da sakupimo novac da bi se kupila.". Opremanje ustanova ide jako sporo, pristupačnost nije obezbeđena, deci sa invaliditetom ništa nije dostupno, a od asistitivnih tehnologija postoje samo osnovne stvari. Ipak, roditelji kažu da najslabija karika nije neopremljenost, već nesaradnja između škola, jer i one škole koje su opremljene, „sebično" čuvaju svoje materijale i kadar, „ne daju drugoj školi, a „sve na uštrb dece i njihovih potreba". U skladu sa tim roditelji daju preporuku da obavezna saradnja treba da se uzdigne na nivo zakona, ili bar nekog dokumenta na lokalu, pa da škole koje imaju kapacitete „moraju da pozajmljuju i iskustvo i kadar i konkretne materijale." Druga preporuka koja upućuju jeste da se „skrati i ubrza birokratski put" i da deca i bez potpisa IRK mogu da dođu u bolje opremljenje redovne škole i koriste programe i resurse koji su im potrebni.

U PU se opremljenost razlikuje od grupe do grupe, odnosno zavisi u velikoj meri od samog vaspitača. Tako su neke grupe opremljene i „žive", dok su neke potpuno prazne i bez života. Takođe navode da se u grupama koje su dobro opremljene uključuju i same porodice kao i da se vaspitači dosta angažuju i posvećuju vreme ovom poslu.

e. Kompetencije za inkluzivno obrazovanje

Bez obzira na stepen stručnosti, roditelji su kao presudnu identifikovali volju nastavnika/vaspitača da se bave decom i njihovo uvažavanje različitosti.

Na osnovu izjava i ocena sagovornika iz obrazovnih ustanova primarna motivacija mnogih zaposlenih za pohađanje seminara je obavezna norma za stručno usavršavanje, a ne povećanje znanja i veština. Najviše su motivisani za povećanje kompetencija zaposleni koji u odeljenju ili vaspitnoj grupi imaju dete kome je potrebna dodatna podrška. Većina zaposlenih koji nemaju u odeljenju dete kome je potrebna dodatna podrška, nije spremna da se dodatno edukuje u ovoj oblasti, izbegavajući tako da im se dodeli dete kome je potrebna dodatna podrška. Efekti obuka se vide pre svega kod zaposlenih koji su i pre obuka imali pozitivan stav i ostvarivali dobre rezultate u radu sa svim učenicima. Mnogi zaposleni i pored toga što su prošli veliki broj obuka, tvrde da se ne osećaju kompetentnim za rad sa decom iz osetljivih grupa.

Po mišljenju ispitanika, znanja stečena na obukama *se delimično* primenjuju praksi. Situacija je takva da najviše primenjuju znanja stručni saradnici i članovi STIO tima dok zaposleni često u nedovoljnoj meri primenjuju znanja ili traže veliku podršku od stručnih saradnika. Stručni saradnici u velikoj meri primenjuju u praksi stečena znanja. Manja grupa ispitanika smatra da je obuka teoretisanje, da znanja nisu primenjiva kada treba implementirati i raditi sa konkretnim detetom. Onima koji rade u odeljenju je potrebna konkretna podrška i pomoć u konkretnom slučaju, a na obukama je sve uopšteno. Neki smatraju da primena zavisi od materijala koji se dobije na seminaru i njegove korisnosti za primenu u praktičnom radu.

Roditelji dece sa smetnjama u razvoju kada govore o kompetencijama nastavnika govore pre svega iz neposrednog iskustva i u prvi plan stavljaju njihov stav prema detetu i njima kao roditeljima. Tako kada opisuju svoje pozitivno iskustvo oni ocenjuju nastavnike kao motivisane, spremne da se dalje obučavaju, dodatno rade, spremne za saradnju i sl. Nekoliko roditelja procenjuje da su učiteljice veoma kreativne u prilagođavanju programa svoj deci, da povezuju ono što se uči u okviru predmeta po temama. Jedna majka ističe da se u vrtiću koji pohađa njena kćerka trude i da se dobro radi sa njenom kćerkom.

Statistički podaci dobijeni obradom ankete sa zaposlenima u školama i predškolskim ustanovama govore da je neke od programa za stručno usavršavanje iz oblasti inkluzivnog obrazovanja (individualizacija, obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, IOP itd.) pohađalo 52,1% zaposlenih; neke od programa savremene metode nastave (aktivno i interaktivno učenje, kritičko mišljenje i psihološki principi itd.) pohađalo 55,6% ispitanika; neke od programa koji su vezani za komunikacijske veštine pohađalo 42,8%, dok je programe koji su vezani za saradnju i partnerstvo sa roditeljima pohađalo 16,3% ispitanika.

Obrazovni kadar identifikuje sledeće načine povećanja kompetencija za inkluzivno obrazovanje: stručne posete drugoj školi/PU, pohađanje tribina, predavanje u specijalnoj školi, nabavka literature (kroz DILS projekat), interna predavanja i prezentacije. Ističe se potreba da se nastavi sa povećanjem kompetencija zaposlenih kako bi se unapredio kvalitet rada sa decom.

U većini ustanova vrši se transfer znanja od strane zaposlenih koji su završili pomenute obuke ka svojim kolegama. Razlikuju se mehanizmi prenosa znanja. U nekim ustanovama se transfer znanja vrši na odeljenskim većima i stručnim aktivima, preko uglednih i otvorenih časova na kojima se dele materijali o inkluzivnom obrazovanju i razmenjuju iskustva i saveti.

U drugim ustanovama se ovaj tansfer vrši neformalno i spontano, bez uspostavljenih mehanizama, kroz svakodnevne razgovore i prema interesovanju zaposlenih. Ovakvo stanje je posledica nedostatka jasno utvrđenog mehanizma transfera znanja, u čijem okviru bi svi koji su prošli obuke bili u obavezi da prenose stečena znanja na druge zaposlene.

U fokus grupama sa roditeljima dece kojoj nije potebna dodatna podrška moglo se čuti i mišljenje da vaspitači, učitelji, nastavnici nisu edukovani za rad sa decom sa smetnjama u razvoju. Njihova spremnost za dodatnu edukaciju je, po njihovom mišljenju, u korelaciji sa godinama staža, finansijskim mogućnostima i sa raspoloživim vremenom koje zahteva jedna takva edukacija. Roditelji dece koja rade po IOP-u na skali od jedan do pet, kapacitete zaposlenih i njihovu spremnost da se dodatno edukuju za rad sa decom sa smetnjama u razvoju, ocenjuju najvišom ocenom.

6. KVALITET IMPLEMENTACIJE

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku (odnosno pravilnik o Interresornim komisijama) uređuje bliže uslove za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku i sastav i način rada Interresorne komisije. Dodatna podrška obuhvata zdravstvene, socijalne i obrazovne usluge koje se pružaju detetu i omogućavaju mu punu društvenu uključenost i napredovanje. Dodatna podrška odnosi se na prava i usluge koje detetu obezbeđuju prevazilaženje fizičkih i socijalnih prepreka ka nesmetanom obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti od značaja za uključivanje u obrazovni proces, život u zajednici i uspešno napredovanje. Pravilnikom se propisuju dve vrste podrške – neposredna i posredna dodatna podrška koja zahteva dodatna finansijska sredstva.

Mere neposredne dodatne podrške obuhvataju: prilagođavanje i nabavku udžbenika, individualni obrazovni plan koji podrazumeva prilagođavanje standarda postignuća, upotrebu prilagođenih nastavnih sredstava i asistivne tehnologije (upotrebu alternativnih načina i sredstava komunikacije - sličice, crteži i fotografije, predmeti, prilagođen raspored časova, poseban način obeležavanja mesta u učionici, poseban način obeležavanja mesta za materijal za rad,

poseban način obeležavanja mesta za odlaganje završenih radova i sl., računari, prilagođene tastature, ekrani na dodir (tač-skrin), prilagođeni miševi, posebni softveri, tajmeri i satovi, diktafoni i sl.), angažovanje pedagoškog asistenta, angažovanje ličnog pratioca deteta.

Posredna dodatna podrška obuhvata: prilagođavanje okruženja, prilaza i unutrašnjeg prostora ustanove (postavljanjem rampe, gelendera, ugradnjom lifta, prilagođavanjem toaleta, prilagođavanjem staze, kao pomoći pri samostalnom kretanju za decu oštećenog vida ili decu koja ne vide, postavljanjem lampe, table-putokaza, naziva na vratima na jeziku koji je u službenoj upotrebi i jeziku nacionalne manjine, sa simbolom, mapom prostora i sl.), obavezno stručno usavršavanje vaspitača, nastavnika stručnih saradnika, obezbeđivanje produženog boravka, obezbeđivanje prevoza, ishrane udžbenika, besplatne pravne pomoći.

U postupku procene Komisija je dužna da na osnovu utvrđene situacije ustanovi podršku koju dete već dobija i preporuči dodatnu podršku iz oblasti obrazovanja, zdravstvene ili socijalne zaštite, uključujući i onu koja zahteva dodatna finansijska sredstva, kao i da odredi način realizacije koordinisane međuresorne saradnje, sa ciljem uključivanja deteta u život zajednice i obezbeđivanja uslova za maksimalni razvoj deteta.

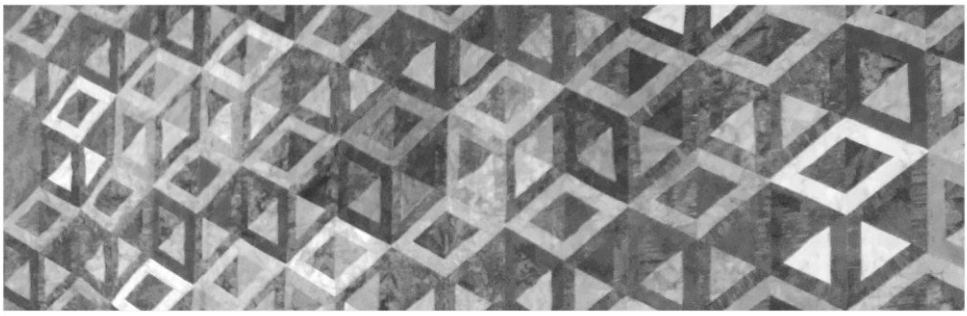

■ Primena mera podrške preporučenih od strane IRK

Kod obrazovnih ustanova postoje visoka očekivanja od IRK i njihove podrške i preporuka. Neke škole procenjuju IRK kao otvorenu za saradnju, ali navode da su potrebe škola veće nego što je dobijena podrška. Pojedini predstavnici obrazovnih institucija istakli su da se od IRK dobijaju uopštena mišljenja, često ista ili veoma slična za različitu decu; da se ne dobijaju praktične i konkretne preporuke za rad i podršku. Zaposleni iz škola se retko pozivaju kao povremeni članovi IRK.

Većina naglašava da su u stanju da primene samo određene preporuke, odnosno preporuke koje se tiču uređivanja samog prostora u ustanovi (npr. adaptiranje toaleta), ali je i za to potrebno dodatno angažovanje u obezbeđivanju sredstava. Mere podrške koje ustanove nisu u stanju da ispune tiču se angažovanja ličnog pratioca deteta jer je to u nadležnosti lokalne samouprave koja nema sredstava za njihovo angažovanje. Jedan ispitanik je naglasio da Interresorna komisija „neke stvari shvata previše idealistički“ te su, s toga, i preporučene mere podrške teško primenljive.

Kod dece sa fizičkim smetnjama najčešća mera podrške je njihov raspored sedenja u prvim redovima klupa u učionici i ova mera je zastupljena u svim školama. Pored ove mere, nema drugih zajedničkih sistema podrške koje su uspostavljene na nivou svih ustanova. I ovde se ističe problem nedostatka ličnih pratilaca dece i pedagoških asistenata, koji se prevazilazi saradnjom raspoloživih kadrova koji se u određenom trenutku nalaze u ustanovi i pomažu po potrebi.

Dodatna podrška deci sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju pruža se u saradnji sa stručnom službom i Zavodom za mentalno zdravlje i Savetovalištem za roditelje.

Članovi Stručnih timova za inkluzivno obrazovanje na odeljenskim časovima apeluju na zaposlene da pojačaju vaspitni rad i strpljenje sa decom iz ove grupe i razumevanje za njihovo povremeno neispunjavanje obaveza.

Obrazovne ustanove mogu da primenjuju preporuke koje se odnose na prilagođavanje metoda, nastavnih sadržaja, korišćenja različitih nastavnih sredstava do konsultativno-savetodavnog rada stručnih saradnika sa nastavnim kadrom. Zbog raznovrsnosti profila koji čine stručnu službu: pedagog, psiholog, defektolog, logoped, medicinska sestra-vaspitač, socijalni radnik, pedagog za fizičko vaspitanje, PU je u prednosti nad školama.

Samu činjenicu da IRK podržava rad škola i obrazovnih profesionalaca u smislu da izrađene IOP-e ocenjuje kao adekvatne i da se ne suprotstavlja proceni nastavnika i učitelja, profesionalci doživljavaju kao pozitivan vid podrške i dobru saradnju.

- Arhitektonska dostupnost obrazovnih ustanova, preduzete mere prilagođavanja i usklađenost sa potrebama dece

Pod pojmom pristupačnosti se najčešće i isključivo podrazumeva postojanje rampe na ulazu u ustanovu bez obzira na nagib rampe i postojanje rukohvata. Sve škole nemaju rampu jer nemaju ni učenike kojima je potrebna. Zbog toga u tim školama za sada ne postoji nikakav plan za izgradnju rampe, niti je pitanje arhitektonske dostupnosti sastavni deo školske dokumentacije. Ispitanici smatraju da funkcionišu uz pomoć raspoloživih resursa i do sada uspostavljenih mera podrške, ali da će implementirati nove mere i izraditi sve što je potrebno ukoliko se ukaže potreba za tim.

Ako pod pristupačnošću podrazumevamo: postojanje rampe, parking mesta i toaleta za decu i roditelje koji koriste kolica za kretanje – većina škola nije pristupačna. Ove standarde ispunjava jedna škola na Novom Beogradu jer je izgrađena 2011. kada su standardi za pristupačnost uvedeni kao zakonska obaveza za građevinare. Ukoliko se govori o korišćenju različitih načina komunikacije (induktivne petlje, znakovni jezik, Brajeva azbuka, alternativna i augmentativna sredstva komunikacije) koji bi obezbedili dostupnosti informacija deci i odraslima, obrazovne ustanove su nepristupačne. U školama u kojima postoje pripadnici nacionalnih manjina nisu primećeni dvojezični natpisi ili panoi na njihovim maternjim jezicima.

Da je ustanova u kojoj rade fizički pristupačna i prilagođena potrebama dece sa fizičkim invaliditetom smatra 10,2% ispitanika koji su zaposleni u školama i predškolskoj ustanovi (33,4% smatra da je ustanova potpuno neopremljena) dok 42,5% ispitanika smatra da ustanova u kojoj radi nije adekvatno opremljena asistivnim tehnologijama za rad sa decom iz ovih grupa.

5,1% ispitanika smatra da je njihova ustanova opremeljena didaktičkim materijalima, dok 33,7% smatra da je ustanova potpuno neopremljena kada su ovi materijali u pitanju.

(izvor: anketa sa zaposlenima)

Škole koje su dvospratne navode kao problem realizaciju kabinetske nastave u starijim razredima tj. odsustvo liftova. Ima međutim primera da su ovakve vrste izazova rešene uz angažovanje vršnjaka iz odeljenja ili drugačiju organizaciju nastave. Ipak, kod roditelja učenika kojima je potrebna podrška u kretanju, evidentan je strah od polaska u peti razred i prelaska na kabinetsku nastavu.

7. EFEKTI IMPLEMENTACIJE

Za procenu efekata inkluzivnog obrazovanje je još uvek rano, imajući u vidu skori početak primene ZOSOV-a. U skladu sa tim ispitivani su stavovi zaposlenih i roditelja, kao i ocena roditelja o stepenu napredovanja svoje dece.

- Stavovi o IO od strane aktera uključenih u život PU/škole

Govoreći o inkluzivnom obrazovanju, većina nastavnika, stručnih saradnika i roditelja isključivo misli na uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem. U tom slučaju vrlo lako može da se desi da se izgubi iz vida da je dodatna podrška u obrazovanju potrebna i deci iz drugih osetljivih grupa.

Stavovi o inkluzivnom obrazovanju zaposlenih u ustanovama obojeni su strahovima od neuspeha, samoprocenom svoje kompetentnosti za rad sa decom sa teškoćama u razvoju kao nedovoljne, strepnjom da zanemaruju ostalu decu, da će doći u sukob sa roditeljima.

Šta je za Vas inkluzivno obrazovanje?

„To je za mene prilika da svi budemo jednaki po nekim ljudskim karakteristikama. To je za mene nešto u šta nisam verovala da će ikada zaživeti u ovoj zemlji. Srećna sam što postoji takva priča, iako ona još uvek nije zaživela. To je bukvalno pravo na život, te dece, koja su toliko dugo bila diskriminisana, i čak, fizički izolovana... I sada, na putu od škole do kuće, kada vidim da roditelji vode decu sa telesnim smetnjama u školu, to je za mene do sada bilo nezamislivo, a broj te dece se povećava.... Oni nisu imali priliku, do sada, bukvalno na život.“

(Stručna saradnica, jun 2012)

„Inkluzivno obrazovanje je, ipak, u suštini, stav.“

(Stručna saradnica, jun 2012)

Evidentan je pozitivniji stav prema samom konceptu inkluzivnog obrazovanja i manji otpori prema ideji o inkluzivnom obrazovanju. Kod intervjuisanih profesionalaca u obrazovanju, prisutan je pozitivniji stav prema samom konceptu inkluzivnog obrazovanja i iskazivanje smanjenih otpora prema samoj ideji. Međutim, kada se primeni upitnik, kod većeg broja profesionalaca, uočava se nepoverenje prema inkluziji po pitanjima neposrednog rada sa decom kojoj je potrebna dodatna podrška.

Među roditeljima ima različitih stavova, a prema rečima jednog nastavnika, najzaslužniji za roditeljske stavove su sami zaposleni. Ako nastavnici, učitelji ili vaspitači o inkluzivnom obrazovanju govore pozitivno roditeljima, kao i deci, vrlo je izvesno da će i roditelji imati pozitivne stavove prema ovoj temi.

Roditelji kažu da je deci dosta olakšano, ali da im je ipak zalepljena etiketa, čim je posebno po nečemu. Jedna majka navodi primer - sedela je sa svojim detetom u školi kada joj je jedan učenik prišao rečima da ne razume zašto mu je majka rekla da je njen sin bolestan i da se ne druži sa njim, kad je on dobro dete. Majka kaže da je bukvalno htela da umre u tom trenutku i da je objasnila tom detetu da on nije bolestan i da neće da je zarazi, da samo može manje da nauči od nje i ostale dece.

Različita iskustva roditelja sa stavovima kadra iz OŠ:

„Ja ne znam kako bih mogao da promenim nečiji stav (nastavnika/ca). Mislim da su neinformisani i da ne žele da se informišu, ne znaju suštinu inkluzije.“

„Sa druge strane, učiteljice i škola su napravile jako veliki posao, i ja sam im veoma zahvalan na tome. ... Učiteljice i pedagog su spremili decu da prihvate naše dete.“

Svi roditelji dece koja rade po IOP-u ili za koju postoji potreba za dodatnom podrškom, imaju pozitivan lični stav o inkluzivnom obrazovanju. Značaj razvijanja inkluzivnog obrazovanja vide kroz napredak svog deteta. Smatraju da njihova deca u redovnoj školi imaju pozitivne primere u deci, učenicima, svojim vršnjacima i skloni su da zaključuju da su zato njihova deca više naučila. Postoji i slučaj roditelja koji je izjavio da ima pozitivan stav prema inkluzivnom obrazovanju, ali nije zadovoljan trenutnom implementacijom inkluzivnog obrazovanja. Zbog toga smatra da je za njegovo dete bolje da bude upisano u specijalnu školu.

Prema podacima dobijenim anketiranjem zaposlenih u školama i predškolskim ustanovama po mišljenu 27,4% ispitanika deca sa smetnjama u razvoju bolje se osećaju i brže napreduju kada su u grupama u kojima su samo deca sa teskoćama u razvoju dok se sa ovom tvrdnjom delimično slaže 47,1% ispitanih. Sa ovim uglavnom se ne slaže 16,7%, dok se 8,8% ispitanika u potpunosti ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Roditelji dece kojoj nije potrebna dodatna podrška a imaju negativan stav prema inkluzivnom obrazovanju navode da „*deca nisu bezbedna, remeti se nastava, gubi se veliki broj časova zato što deca sa mentalnim smetnjama teško prihvataju pravila ponašanja, škole nisu dovoljno pristupačne i opremljene, zaposleni u redovnim školama nisu stručni za procenu dodatne podrške, ne znaju koja bi to nastavna sredstva i oprema olakšala učenje deci sa smetnjama, asistenti nisu stručni za pružanje dodatne podrške…*"

U isto vreme da sve ustanove treba da postanu inkluzivne u potpunosti se slaže 35% ispitanika, delimično se slaže 37,9%, uglavnom se ne slaže 16,6% dok se potpuno ne slaže 10,5% ispitanika. Da je inkluzivno obrazovanje važno za unapređenje obrazovne prakse potvrdilo je 34,5% ispitanika, da je delimično važno 31,6%, da inkluzivno obrazovanje može delimično da ugrozi obrazvonu praksu smatra 25,7%, a da može ozbiljno da ugrozi obrazovnu praksu smatra 8,1% ispitanih.

(izvor: anketa sa zaposlenima)

Druga deca u odeljenju nemaju predrasude i odbojne stavove prema deci sa teškoćama u razvoju, ukoliko nastavnik, učitelj ili vaspitač napravi pozitivnu atmosferu u odeljenju. Dečji stavovi su generalno pozitivni. *„Deca se brzo prilagođavaju, tolerantna su i prihvataju inkluzivno dete"*, istakao je jedan nastavnik.

Dobra strana inkluzivnog obrazovanja, prema mišljenju roditelja dece tipičnog razvoja jeste to što „deca vide da nisu svi savršeni, da su svi drugačiji i nauče da se nose sa tim". Tako ne viđaju drugačije samo na ulici i na televiziji, nego ih i stvarno upoznaju, u direktnom, bliskom kontaktu, pa vide da oni imaju iste potrebe, da su isto deca koja su došla u školu da uče i da se druže, jer sva deca treba da se obrazuju jednako".

(izvor: fokus grupe sa roditeljima)

Jedan nastavnik ističe da je atmosfera u obrazovnim i vaspitnim ustanovama „otopljena". Stavovi kod zaposlenih, roditelja i dece postaju sve više pozitivniji i „sve je lakše i lakše". Svi u kolektivu su prihvatili inkluzivni proces kao zakonsku obavezu i postaju partneri u inkluzivnom procesu. *I dalje ima otpora, ali smatra da se stavovi menjaju onda kada se pruži objašnjenje koje ukazuje da inkluzivno obrazovanje nije obaveza zaposlenih da „dovedu dete do „normale", već da izvuku maksimum iz njega".*

Na pitanje kakvi su stavovi ostalih roditelja i šire zajednice, roditelji dece kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju koji su uzeli učešće u fokus grupi, kažu da su prisutni neinfomisanost koja rađa strah koji može izazvati i otpor.

(izvor: fokus grupe sa roditeljima)

Roditelji prepoznaju kao veoma korisno za kvalitetnu uključenost i napredovanje svoje dece dobar prijem prilikom upisa i u odnosu na to dobar izbor učiteljice. Po njima učitelji/nastavnici treba da stvaraju okruženje u kojem su njihova deca prihvaćena od strane svojih vršnjaka - objašnjavaju vršnjacima koje su njihove teškoće i kako da ostvaruju odnose sa njihovom decom. Veoma je važno da učitelji/nastavnici upoznaju kolektiv sa njihovim detetom, da postoji zajedničko dogovaranje sa učiteljima/nastavnicima, odnosno saradnja u kojoj se uvažava njihovo mišljenje i poznavanje deteta; uključivanje defektologa/logopeda u rad škole; često organizovanje aktivnosti u kojima učestvuju sva deca, bez izdvajanja. Škola treba da vodi računa o bezbednosti dece – da ima plan i osobe koje pomažu deci da pređu ulicu i imaju osobe kao obezbeđenje koje na pravi način reaguju/ rešavaju konfliktne situacije između dece.

Kao najveći napredak roditelji dece iz osetljivih grupa i roditelji koji su vodili zapise o napredovanju svoje dece prepoznali su socijalizaciju svoje dece, kao i osećaj prihvaćenosti od strane vršnjaka, zatim životno osposobljavanje i sticanje veština samostalnosti, pa tek onda napredak u učenju gradiva i pozitivnih obrazaca ponašanja. Deca imaju učestalije kontakte sa drugom decom tj. više se druže sa vršnjacima, češće ih pozivaju na rođendane, zajedno učestvuju u raznovrsnim aktivnostima, pri čemu se smanjuje osećaj odbačenosti, a povećava osećanje sigurnosti i samopouzdanja. Deca su naučila da poštuju pravila, imaju ustaljen dnevni ritam, stiču osećaj odgvornosti i organizacione veštine. Krajnji efekat je svakako povećan kvalitet života deteta. Kroz zapise roditelja u vidu „Dnevnika“ vidi se uticaj na kvalitet života porodice jer deca provode dosta vremena u školi, gde stiču nove prijatelje, što ima pozitivan uticaj na dečji razvoj. Deca su vrlo srećna kada nauče nešto novo, bilo da je to slovo u školi ili da sami odu do prodavnice tj. imaju veliko zadovoljstvo kada su uspešni u nečemu, što direktno utiče na stepen zadovoljstva roditelja.

8. PARTICIPACIJA RODITELJA

Participacija i saradnja sa roditeljima je predviđena i zakonom. Tako ZOSOV u posebnom članu (Član 58) definiše rad saveta roditelja. Poseban stav u tom članu se odnosi na uključivanje roditelja dece sa smetnjama u razvoju koji predviđa da je član saveta roditelja u ustanovi u kojoj stiču obrazovanje deca i učenici sa smetnjama u razvoju i predstavnik roditelja dece, odnosno učenika sa smetnjama u razvoju.

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku i Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan takođe definišu učešće roditelja.

Prema Pravilniku o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku procena potreba deteta za pružanjem dodatne podrške vrši se po zahtevu roditelja, odnosno staratelja deteta i po službenoj dužnosti - na inicijativu obrazovne, zdravstvene ili ustanove socijalne zaštite, odnosno pružaoca usluga socijalne zaštite, uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja deteta.

Ukoliko roditelj, odnosno staratelj deteta nije saglasan sa pokretanjem postupka procene po službenoj dužnosti, a podnosilac inicijative je procenio da se takvim postupkom nanosi šteta detetu, podnosilac inicijative dužan je da o tome obavesti nadležni organ starateljstva, radi preduzimanja mera iz njegove nadležnosti i zaštite najboljeg interesa deteta.

Roditelj, odnosno staratelj deteta ima pravo da prisustvuje radu Komisije i dužan je da pruži sve informacije o detetu od značaja za rad Komisije. Na zahtev roditelja, u postupak procene može da se uključi lice koje dobro poznaje dete, tako da svojim učešćem može da doprinese kvalitetnoj proceni potreba za dodatnom podrškom detetu (osoba od poverenja).

Prema Pravilniku o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje roditelj ili staratelj deteta može da traži da se za njegovo dete izradi IOP i tada STIO podnosi predlog za utvrđivanje prava na IOP. Ustanova pismenim putem obaveštava roditelja, odnosno staratelja da je podnet predlog za utvrđivanje prava na IOP. Roditelj, odnosno staratelj svojim potpisom potvrđuje da je u potpunosti upoznat sa podnetim predlogom za utvrđivanje prava na IOP, razlozima za njegovo podnošenje i da je saglasan da se pristupi izradi IOP-a. Izuzetno, ako roditelj, odnosno staratelj ne da saglasnost za izradu IOP-a, ni nakon preduzetih mera od strane stručnog saradnika, vaspitača deteta, odnosno nastavnika učenika ili stručnog tima za inkluzivno obrazovanje, radi zaštite deteta, odnosno učenika, primenjuje se individualizovani način rada, bez IOP-a. Direktor ustanove, posle dobijene pismene saglasnosti roditelja, odnosno staratelja, formira tim za pružanje dodatne podrške detetu, odnosno učeniku. Roditelj, odnosno staratelj daje saglasnost za sprovođenje IOP-a. Prilikom izrade pedagoškog profila prikupljaju se informacije o detetu od roditelja ili staratelja deteta.

U skladu sa ZOSOV u ustanovi u kojoj stiču obrazovanje deca i učenici sa smetnjama u razvoju, član saveta roditelja je i predstavnik roditelja dece, odnosno učenika sa smetnjama u razvoju.

Međutim, većina ustanova nema predstavnike roditelja dece sa smetnjama u razvoju ni u savetu roditelja ni u školskom/upravnom odboru. Jedan ispitanik navodi da „roditelji dece sa smetnjama u razvoju nemaju posebne privilegije da bi ušli u savet roditelja, ali mogu da se biraju kao i svi drugi. „*Roditelji se ne izdvajaju, kao što se ni deca ne izdvajaju i to je ono što je dobro u inkluziji*“. Pored toga, ni sami roditelji ne vide da preko ovih tela mogu da utiču na promene u ustanovi te stoga i ne žele da učestvuju u njihovom radu.

Roditelji dece kojoj je potrebna dodatna podrška u većini slučajeva sami obezbeđuju i plaćaju asistente u nastavi ili pratioce, sami finansiraju i nabavljaju nastavna sredstva i u većini slučajeva ne učestvuju u organima odlučivanja u školi, kao što su savet roditelja i školski odbor. Ovo učešće zavisi od socio-ekonomskog statusa porodice i činjenice da li su jedan ili oba roditelja zaposleni. Samohrani roditelji insistiraju da se dete kome je potebna dodatna podrška upiše u specijalne škole zbog radnog vremena i organizovanja brige o detetu dok roditelj radi. Učešće u izradi IOP-a je dočekano kod roditelja kao dobrodošlo ali bez percepcije da doprinose procesu ili da pomažu stručnom timu. Učešće roditelja u procesu procene potrebne podrške od strane IRK je procenjeno kao suštinsko za mere propisivanja podrške.

Jedna majka ističe da je prvo što je naučila na seminarima da se školi treba obraćati pismeno, kako bi imali dokaz, da „ako škola nešto neće da uradi možete da se žalite Školskoj upravi ili dalje, da imate crno na belo - mi smo tražili, ali škola nije uradila, na primer, pedagoški profil, ili nismo dali saglasnot na IOP itd. – znači samo pismena komunikacije je najbolja komunikacija". Jedna majka je „u čudu", jer prvi put čuje za pedagoški profil i pita šta je to i ko to izrađuje u školi. Druga majka kaže da su, posle tri godine njenog insistiranja konačno izradili IOP za njeno dete u trećem razredu i nada se da to sada ide brže, jer je njeno dete izgubilo tri godine i ona je morala „bukvalno da sedne na kičmu stručnoj službi" za IOP.

(izvor: fokus grupe sa roditeljima)

Roditelji takođe naglašavaju da nemaju mogućnost, a da bi želeli da daju povratnu informaciju o radu i veštinama nastavnog osoblja kroz neki proces formalne ili neformalne evaluacije njihovog rada ili veština.

Ako postoje inicijative roditelja, onda su one individualne i odnose se na unapređenje položaja/olakšavanje uslova za obrazovanje njihovog deteta koje ima smetnje u razvoju.

U diskusiji fokus grupe sa roditeljima dece koja rade po IOP-u ili za koju postoji procena za dodatom podrškom moglo se čuti da nisu upoznati sa svim mogućnostima, predviđenim Zakonom, kako da se kao roditelji uključe i učestvuju u rad škole/PU. Smatraju da je o tome trebalo da budu upoznati od strane direktora škola/PU.

U većini slučajeva roditelji kao da uopšte nisu razmišljali da mogu dati svoj doprinos u poboljšavanju atmosfere ili uslova rada škole/PU.

Ne, ja sam pedagoški profil potpisao, dato mi je da pogledam, ja sam se sa tim složio i potpisao.
On je bio napravljen kako treba.

(roditelj deteta sa potrebom za dodatnom podrškom, oktobar 2012.)

IOP-i su meni bili sporni, jer sam shvatio da se prepisuju iz godine u godinu. Na to sam reagovao. Ja sam iscrtao IOP-e koji su bili potpisani od strane nastavnika i pedogoga, na šta sam imao burnu reakciju pedagoga, jer je to trebalo sutra u jutro da ide na IRK, što mene nije zanimalo.

(roditelj deteta sa potrebom za dodatnom podrškom, oktobar 2012. god.)

Evidentno je da većina roditelja nije sigurna šta su pedagoški profili i IOP i da li su ovi dokumenti izrađeni za njihovo dete. Posledično, nisu upoznati ni sa svojom ulogom u procesu izrade ovih dokumenata, niti imaju svoj primerak dokumenta. Od roditelja se prikupljaju informacije o detetu u početnoj fazi izrade pedagoških profila. Roditelji iskazuju svoje ogromno nezadovoljstvo kada primete da se IOP radi pro forme i da mu nije u fokusu učenik već samo zadovoljavanje zakonske obaveze. Roditelji dece u nižim razredima osećaju potrebu da IOP-i postoje, ali im poklanjaju manje pažnje. Ta situacija je dramatična kada učenik pređe u više razrede i kada se broj nastavnika poveća: „Kada ima potpuno isti IOP iz biologije i matematike, čovek počinje nešto da sumnja“. Dešava se da nastavnici prepuštaju da roditelji samostalno izrade IOP za svoje dete u slučaju da je struka roditelja slična sa nastavnim predmetom (npr. fizika).

U slučajevima kada su roditelji IOP dobili od škole kao zvaničan dokument, dobili su ga samo na potpis i to kao već gotov dokument bez očekivanja škole da bi roditelji mogli da izraze svoje mišljenje i/ili ne/slaganje. U tom slučaju, škole im ostavljaju vrlo kratak vremenski rok da ga pročitaju, komentarišu i uglavnom su burno i negativno reagovale ukoliko roditelji izraze neslaganje sa napisanim IOP-om.

9. OSNOVNI NALAZI

■ Obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem ustanovama

- Ne vodi se ažurna i sistematična evidencija o deci kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju.

- Lokalne samouprave nemaju potpune i jedinstvene evidencije o broju dece sa smetnjama u razvoju.

- Deca sa teškoćama u učenju, emotivnim problemima i problemima u ponašanju (OECD klasifikacije) su u najvećem riziku da ne budu identifikovana kao deca za koju je potrebno planirati podršku.

- Pod inkluzivnim obrazovanjem smatra se obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju u redovnim školama tako da je nastao termin „inkluzivno dete", a za pojedine učenike se govori da jesu ili nisu u inkluziji.

■ Resursi za realizaciju inkluzivne prakse na nivou ustanove

a. Stručni timovi za inkluzivno obrazovanje u PU/OŠ

- Obrazovne i vaspitne ustanove različito tumače ulogu STIO.
- Uloga STIO nije u potpunosti jasna zaposlenima.
- Uloge i aktivnosti STIO i tima za pružanje dodatne podrške se preklapaju.
- Najveći broj aktivnosti i obim posla u vezi sa IO je na stručnoj službi (pedagoško-psihološka služba).
- Postoje problemi u komunikaciji i saradnji STIO i dela zaposlenih koji imaju negativne stavove prema IO.

b. Tim za pružanje dodatne podrške

- Sve škole nemaju timove za pružanje dodatne podrške.
- Roditelji nisu uvek upoznati sa sadržinom IOP-a i nemaju uvek svoj primerak tog dokumenta.
- Ne identifikuju se sva deca iz osetljivih grupa za koju je neophodno planirati prilagođavanje u nastavi jer nastavno osoblje ne informiše STIO i ne pokreće postupke kojima bi se obezbedilo prilagođavanje.

- Ne izrađuju se uvek pedagoški profili za decu koja su identifikovana kao učenici kojima je potrebna dodatna podrška.

- Nastavniku koji implementira IOP smanjivanje broja dece za 2 u odeljenjima gde pohađa dete po IOP-u ne predstavlja suštinsku podršku niti pomoć.

c. Podrška timovima za IO od strane različitih aktera

- Škole procenjuju da iniciranje podrške za IO i realizacija IO zavisi pre svega od samih škola.

- Ne postoji sistematska i kontinuirana razmena informacija o deci između različitih institucija i sistema (za socijalnu zaštitu, zdravlje) uključenih u obrazovni proces.

d. Opremljenost obrazovnih ustanova materijalima i asistivnim tehnologijama

- Didaktički materijali i oprema kojom raspolažu ustanove ne zadovoljavaju specifične obrazovne potrebe dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama.

- Potrebna je podrška obrazovnim i vaspitnim ustanovama da procene koja nastavna sredstva su im potrebna za učenike iz osetljivih grupa.

■ Kompetencije za inkluzivno obrazovanje

- Najviše su motivisani za povećanje kompetencija zaposleni koji u odeljenju/vaspitnoj grupi imaju dete kome je potrebna dodatna podrška.

- Većina zaposlenih koji nemaju u odeljenju dete kome je potrebna dodatna podrška nije spremna da se dodatno edukuje u ovoj oblasti, izbegavajući tako da im se dodeli dete kome je potrebna dodatna podrška.

- Mnogi zaposleni i pored toga što su prošli veliki broj obuka, tvrde da se ne osećaju kompetentnim za rad sa decom iz osetljivih grupa.

- Po mišljenju ispitanika, znanja stečena na obukama se delimično primenjuju praksi.

- Nedostaje mehanizam transfera znanja, u čijem okviru bi svi koji su prošli obuke bili u obavezi da prenose stečena znanja na druge zaposlene.

■ Primena mera podrške preporučenih od strane IRK

a. Primena mera podrške preporučenih od strane IRK koje su u nadležnosti obrazovne i vaspitne ustanove

- Postoje visoka očekivanja od IRK i njihove podrške i preporuka.
- Zaposleni iz škola se retko pozivaju kao povremeni članovi IRK.
- Ustanove kao značajnu podršku prepoznaju angažovanje ličnog pratioca deteta i angažovanje pedagoških asistenata.
- Zbog raznovrsnosti profila koji ulaze u sastav stručne službe PU je u prednosti nad ostalim školama.

b. Arhitektonska dostupnost obrazovnih ustanova, preduzete mere prilagođavanja i usklađenost sa potrebama dece

- Većina obrazovnih i vaspitnih ustanova nije pristupačna.
- Ne planiraju se aktivnosti za unapređenje arhitektonske dostupnosti ako obrazovna i vaspitna ustanova nema učenika kome je potrebna takva vrsta prilagođavanja.
- Ne koriste se ni drugi vidovi komunikacije (oznake, Brajevo pismo, augmentativna sredstva komunikacije) koji bi obezbedili dostupnosti informacija svima.

■ Efekti implementacije

- Pod inkluzivnim obrazovanjem se podrazumeva uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem.

- Većina zaposlenih se ne oseća dovoljno kompetentnim za rad sa decom iz osetljivih grupa.

- Evidentan je pozitivniji stav zaposlenih prema samom konceptu inkluzivnog obrazovanja, ali i dalje većina smatra da se deca sa smetnjama u razvoju bolje osećaju i brže napreduje ako su u grupi samo sa decom iz iste osetljive grupe.

- Od zaposlenih u obrazovnim i vaspitnim ustanovama zavisi odnos roditelja prema IO.

- Dečji stavovi o IO su generalno pozitivni.

- Roditelji dece iz osetljivih grupa efekte IO vide pre svega u socijalizaciji svoje dece, prihvaćenosti od strane vršnjaka, zatim životnom osposobljavanju i sticanju veština samostalnosti, pa tek onda napretku u učenju gradiva.

■ Participacija roditelja

- Većina obrazovnih i vaspitnih ustanova nema predstavnike roditelja dece sa smetnjama u razvoju ni u savetu roditelja ni u školskom odboru.

- U većini ustanova gde su roditelji dece iz osetljivih grupa u organima odlučivanja ističu da nemaju suštinski uticaj/moć odlučivanja.

- Roditelji nisu sigurni šta je pedagoški profil deteta, IOP, kako izgledaju obrasci, da li se ova dokumenta izrađuju za njihovu decu.

- Roditelji se smatraju nekompetenim i/ili subjektivnim za procenu IOP-a i u učešću kod određivanja obrazovnih i vaspitnih ciljeva i ishoda.

10. PREPORUKE

■ Obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem

- Unaprediti vođenje evidencije o deci i učenicima iz osetljivih grupa (broj dece, dodatna podrška koja je obezbeđena, dodatna podrška koja je potrebna, a nije obezbeđena itd.) u odnosu na koju bi se planirali prioriteti u obezbeđivanju sredstava za unapređenje IO na nivou lokalne zajednice i obrazovne i vaspitne ustanove;

- Obezbediti praćenje uključivanja dece u obrazovne i vaspitne ustanove na svim nivoima obrazovnog sistema iz svih marginalizovanih grupa: dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, siromašne i iz manjinskih populacija;

- Pratiti kako se odvija tranzicija kroz različite nivoe obrazovanja i pri tom unaprediti saradnju i razmenu informacija o detetu između ustanova i roditelja jer je za obuhvat dece i njihovo uspešno uključivanje veoma važan period tranzicije iz različitih nivoa školovanja – od predškolskog, preko nižih razreda osnovne škole do viših razreda osnovne i srednje škole.

- Neophodno je da Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja jasno i nedvosmisleno šalje poruku da IO predstavlja trajno opredeljenje obrazovnog sistema RS svim akterima sistema obrazovanja i vaspitanja.

- Potrebno je da Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja nastavi rad na senzibilizaciji stručne i šire javnosti o značaju IO.

■ Resursi za realizaciju inkluzivne prakse na nivou ustanove

a. Rad Stručnih timova za inkluzivno obrazovanje

- Usaglašavati program rada i aktivnosti STIO sa programima rada direktora, pedagoškog kolegijuma, saveta roditelja, stručnih i odeljenjskih veća, programima rada odeljenjskih starešina, učeničkog parlamenta, tako da se neguje etos ustanove koji naglašava pravednost i dostupnost obrazovanja i vaspitanja svoj deci bez diskriminacije.

- Pojasniti i razgraničiti ulogu STIO i tima za pružanje dodatne podrške u obezbeđivanju potrebnih uslova za kvalitetno obrazovanje sve dece. Dok se tim za pružanje dodatne podrške bavi planiranjem podrške konkretnom detetu, STIO bi pored podrške timu za pružanje dodatne podrške trebalo da se bavi planiranjem razvijanja inkluzivne klime, prakse i politike na nivou ustanove i načinima ostvarivanja saradnje sa lokalnom zajednicom.

- Obezbediti da STIO čine osobe koje imaju pozitivan stav prema IO i neophodna znanja i veštine kojima će doprineti da svi zaposleni u kontinuitetu razmenjuju i unapređuju svoje profesionalne kompetencije. Uspostaviti jasne kriterijume i procedure za formiranje i funkcionisanje STIO.

- STIO u saradnji sa direktorom treba da prati i preduzima mere kojima će obezbediti da deca, roditelji i zaposleni blagovremeno dobiju neophodnu podršku.

- U obrazovnim ustanovama ujednačiti način na koji se evidentiraju deca iz osetljivih grupa. Preporuka je da je OECD klasifikacija odgovarajuća, ali da je osoblju škola i PU potrebna dodatna edukacija kako da je razumeju i koriste.

- Osnažiti zaposlene da ako prepoznaju da dete ima teškoće u učenju, emotivne probleme ili probleme u ponašanju koji se ispoljavaju u školi, mogu da se dogovore i preduzmu mere prilagođavanja u skladu sa svojim kompetencijama i Pravilnikom za utvrđivanje bližih uslova za ostvarivanje prava na IOP, bez obzira na dijagnozu deteta.

- Obezbediti kontinuitet u praćenju i planiranju podrške za dete na svim nivoima obrazovanja, kroz obezbeđivanje kvalitetne saradnje i razmene informacija o detetu između različitih ustanova i roditelja.

- STIO treba posebno da planira kako da obezbedi, odnosno osigura da podaci značajni za planiranje podrške u obrazovanju prate dete i da svi ključni akteri budu informisani. Ovo se pre svega odnosi na prelazak sa jednog nivoa obrazovanja na drugi, ali i na situacije kada dete menja grupu/odeljenje ili vrtić/školu.
- Osigurati da je ceo kolektiv informisan o ulozi i aktivnostima STIO, o ulozi pojedinih članova STIO, kao i da se zaposleni koji nisu članovi STIO upoznaju sa svojim zaduženjima u vezi sa IO i planiranju podrške za decu kao i o načinu i procedurama informisanja STIO o tome.

- Neophodno je da STIO podržan od strane direktora u kontinuitetu radi na osnaživanju zaposlenih u razumevanju koncepta IO uopšte i na koji način se može unapređivati u konkretnoj ustanovi.
- Neophodno je da STIO osnažuju zaposlene za rad i saradnju sa roditeljima i da u skladu sa tim osiguraju da postoji adekvatan prostor za susrete sa porodicom.

b. Rad timova za pružanje dodatne podrške

- U obrazovnoj ustanovi poboljšati informisanost o procedurama planiranja podrške za decu.

- Uključiti sve aktere u školi i PU u skladu sa Pravilnikom o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje izraditi pedagoške profile za svu decu za koju je to potrebno.

- Unaprediti veštine komunikacije sa roditeljima kako bi se kvalitetnije uključili u proces planiranja i realizacije podrške za decu.

- Podsticati veće angažovanje članova tima za pružanje dodatne podrške na informisanju i uključivanju roditelja.

c. Podrška timovima za IO od strane različitih aktera

- Unaprediti podršku stručnim timovima za inkluzivno obrazovanje. Neophodno je da se škole i PU više otvore za saradnju sa lokalnom zajednicom – kroz zajedničke aktivnosti, inicijative, projekte.

- Potrebno je na nivou lokalne zajednice upostaviti klimu međusektorske saradnje, timskog rada, partnerstva u cilju dobrobiti svakog deteta.

- Napraviti mapu resursa u lokalnoj zajednici koja može da posluži za unapređenje inkluzivnog obrazovanja – identifikovati i analizirati institucije i njihove resurse u lokalnoj zajednici.

- Neophodno je da škole i PU imaju strateški i dugoročni pristup razvoju inkluzivnog obrazovanja koji će im omogućiti da bolje prepoznaju svoje potrebe i moguće resurse u lokalnoj zajednici koji mogu da doprinesu radu škole/PU na unapređenju pristupa kvalitetnom obrazovanju i vaspitanju za svu decu.

- Unaprediti saradnju škole sa PU radi blagovremenog saznanja o broju dece koja upisuju I razred, kako bi se planirala podrška detetu.

- Povezivanje lokalnih servisa sa školama/vrtićima i cilju planiranja i podržavanja razvoja IO.

- Ostvariti bolju povezanost, razmenu informacija i saradnju svih relevantnih aktera u zajednici (lokalna samouprava, obrazovna ustanova, Centar za socijalni rad, Dom zdravlja, organizacije civilnog društva itd.) u planiranju i realizaciji aktivnosti koje doprinose razvoju IO.

d. Opremljenost ustanova materijalima i asistivnim tehnologijama

- Obezbediti edukacije o mogućnostima korišćenja raznovrsnih obrazovnih materijala iz svakodnevnog života za kvalitetan rad sa decom, samostalne izrade posebnih, prilagođenih nastavnih sredstava namenjenih konkretnom detetu i asistivne tehnologije i razumevanju koncepta pristupačnosti. Neophodno je da ustanove definišu listu potrebnih asistivnih tehnologija i specifičnih didaktičkih materijala, da planiraju izradu, korišćenje postojeće didaktike i nabavku novih didaktičkih materijala i asistivnih tehnologija tako da učenik/dete može da bude uključen/o u obrazovni i vaspitni proces.

- Osposobiti nastavnike za izradu didaktičkih materijala.

- Stvarati bazu didaktičkih materijala na nivou škole.

- Kontinuirano i sistematično raditi na nabavljanju adaptivnih i asistivnih tehnologija.

■ Kompetencije za inkluzivno obrazovanje

- Kompetencije nastavnika i učitelja mogu se povećati uvođenjem stalne prakse otvorenih i uglednih časova. Na njima se mogu prenositi iskustva i prakse sa obuka i seminara, deliti stručni materijali, i razmenjivati iskustva i saveti za neposredan rad i unapređenje metodičke prakse.

- Ustanove treba da koriste Standarde kompetencija za profesiju nastavnika kako bi planirali stručno usavršavanje i praćenje profesionalnog razvoja nastavnog osoblja.

- Neophodno je da se u školama formalizuje način praćenja primene znanja i veština stečenih na obukama.

- Obezediti da zaposleni u školi razumeju da je koncept inkluzivnog obrazovanja pristup i princip koji se ne svodi samo na izradu IOP-a („Ja nemam u svom odeljenju dece koja su u programu inkluzivnog obrazovanja“, „inkluzivna odeljenja“, „inkluzivna deca“, „deca koja imaju posebnu potrebu“ itd.) i koji je povezan sa svim aspektima funkcionisanja škole.

- Osnaživanje zaposlenih u školi i PU u primeni različitih metoda i oblika rada koji omogućavaju individualizaciju i indiviudualni rad uklopljen u celinu odeljenja/vaspitne grupe tako da svako dete bude uključeno.

- Obezbediti da uspešni nastavnici napreduju profesionalno i budu neophodan resurs za internu obuku, ali i za unapređenje prakse na lokalnom i nacionalnom nivou.

- U okviru inicijalnog obrazovanja mora da postoji i obuka za IO.

■ Primena mera podrške preporučenih od strane IRK

- Osnažiti članove IRK da donose raznovrsne mere podrške koje doprinose ili olakšavaju potpuno uključivanje dece iz ranjivih grupa u redovan obrazovni sistem.

- Edukovati nastavnike i vaspitače o vrstama preporuka koje IRK po pravilniku mogu da donesu.

- Neophodno je da se u obrazovnoj i vaspitnoj ustanovi svi zaposleni informišu o ulozi i načinu funkcionisanja IRK kao i o svojoj mogućoj ulozi u proceni potreba deteta za dodatnom podrškom.

- Koristiti izveštaje IRK za planiranje sredstava, aktivnosti i usluga na lokalnom nivou koje će doprineti ostvarivanju prava dece iz osetljivih grupa na dodatnu obrazovnu, zdravstvenu i socijalnu podršku; obezbediti da predstavnici obrazovnog sistema kao potencijalni povremeni članovi IRK budu informisani i obučeni za ovu ulogu.

■ Arhitektonska dostupnost obrazovnih ustanova

- Preuzeti sve mere za blagovremeno uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih barijera u školi/PU. Ne čekati da se u PU/školu upiše dete koje ima teškoće pri kretanju.

- Planirati uklanjanje arhitektonskih barijera na nivou PU/škole i tražiti izdvajanja sredstava iz lokalnog budžeta.

- Promovisati koncept dostupnosti koji se ne završava uklanjanjem fizičkih barijera već podrazumeva upotrebu različitih vidova prilagođavanja prostora i dostupnosti informacija.

■ Efekti implementacije

- Neophodno je da ustanove budu proaktivne u promovisanju koncepta inkluzivnog obrazovanja i otvorene prema zajednici organizujući aktivnosti i incijative koje bi uključile širu zajednicu.

- Uticati na formiranje pozitivnih stavova roditelja dece tipičnog razvoja prema uključivanju dece kojoj je potrebna dodatna podrška u redovni obrazovni sistem.

- Na nivou lokalne zajednice, PU i OŠ razvijati niz usluga koje mogu olakšati roditeljima i deci uključivanje u redovni obrazovni sistem.

- Obezbediti dodatnu podršku za rad sa decom sa kognitivnim, fizičkim i senzornim smetnjama u saradnji sa lokalnom samoupravom i razvojem centara koji mogu biti fleksibilni u pružanju usluga deci, roditeljima i školi.

- Lokalne samouprave u budžetu planiraju sredstva za nabavku asistivnih tehnologija, angažovanje ličnih pratilaca deteta, finansiranje specifičnih usluga koje će podržavati napredak dece za uključivanje u obrazovni sistem.

- Nastaviti senzibilizaciju javnosti/lokalne zajednice za IO. Pokretati teme u medijima. Pričati o primerima iz prakse. Informisati javnost o tome šta je IO.

■ Participacija roditelja

- Uključiti u većoj meri roditelje dece kojima je potrebna dodatna podrška u sisteme odlučivanja. Podsticati njihovu aktivnu participaciju, iskazivanje mišljenja, podsticati atmosferu u kojoj je iskazivanje mišljenja roditelja važno.

- Podsticati inicijative roditelja za unapređenje IO.

- Neophodno je da STIO osnažuje zaposlene za rad i saradnju sa roditeljima i da se u skladu sa tim osigura postojanje adekvatnog prostora za susrete sa porodicom.

- Obezbediti podršku roditeljima dece iz osetljivih grupa da preuzmu aktivnu ulogu u obrazovnom procesu svog deteta, tako što će im biti dostupne pojednostavljene i za njih razumljive informacije o načinima i oblicima podrške za dete.

- Obezbediti informacije roditeljima dece tipičnog razvoja o dobitima od IO za svu decu, lokalnu zajednicu i društvo u celini.

- Osnaživanje nastavnog kadra za razumevanje pozicije, uključivanje i podršku roditeljima dece sa smetnjama u razvoju i iz ostalih marginalizovanih grupa.

11. ANEKSI

1. Tabele obuhvata dece u pet gradova

■ Užice

Broj dece sa smetnjama u razvoju koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih šest ustanova	izrađen pedagoški profil		izrađeni planovi individualizacije		izrađen IOP		izrađeni revidirani IOP	
	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	29	2	15	2	5	0	9	0
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	4	2	5	2	1	0	0	0
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	4	0	4	0	0	0	0	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	6	2	1	2	4	1	5	0
Ukupno	43	6	25	6	10	1	14	0

■ BEOGRAD (opština Zemun i Novi Beograd)

Broj dece sa smetnjama u razvoju koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih šest ustanova	izrađen pedagoški profil		izrađeni planovi individualizacije		izrađen IOP		izrađeni revidirani IOP	
	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	16	0	5	24	15	0	2	0
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	3	0	0	0	0	0	0	0
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	0	0	2	0	0	0	0	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	0	0	0	0	0	0	21	0
Ukupno	19	0	7	24	15	0	23	0

■ Pančevo

Broj dece sa smetnjama u razvoju koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih šest ustanova	izrađen pedagoški profil		izrađeni planovi individualizacije		izrađen IOP		izrađeni revidirani IOP	
	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	25	13	4	13	18	0	10	0
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	6	0	1	0	0	0	0	0
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	43	0	18	0	6	0	0	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	3	1	0	1	2	0	0	0
Ukupno	77	14	25	14	26	0	10	0

■ Niš

Broj dece sa smetnjama u razvoju koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih šest ustanova	izrađen pedagoški profil		izrađeni planovi individualizacije		izrađen IOP		izrađeni revidirani IOP	
	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	13	0	20	2	14	0	1	0
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	5	0	1	36	5	0	1	0
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	1	0	1	0	2	0	0	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	5	0	8	30	5	0	2	0
Ukupno	24	0	30	68	26	0	4	0

■ Vranje

Broj dece sa smetnjama u razvoju koja su uključena u redovan sistem školovanja u svih šest ustanova	izrađen pedagoški profil		izrađeni planovi individualizacije		izrađen IOP		izrađeni revidirani IOP	
	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU	OŠ	PU
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama	30	9	9	9	19	0	1	0
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju	23	0	6	0	0	0	0	0
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa	197	0	40	0	3	0	0	0
Broj dece sa kombinovanim smetnjama	5	10	2	10	5	1	2	1
Ukupno	255	19	57	19	27	1	3	1

2. Ključne dimenzije i indikatori za praćenje inkluzivne prakse

Minimum 30 obrazovnih ustanova uključeno u proces praćenja. Razvijen metodološki okvir i instrumenti za praćenje inkluzivnog obrazovanja.

■ Cilj:

Uspostavljanje sistema i praćenje implementacije inkluzivnog obrazovanja u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u Srbiji koje će omogućiti kreiranje izveštaja i preporuka za donosioce odluka na lokalnom i nacionalnom nivou.

■ Resursi za primenu inkluzivne prakse

- Organizacija rada Stručnih timova za inkluzivno obrazovanje (na nivou ustanove).
- Organizacija rada tima za pružanje dodatne podrške.
- Opremljenost obrazovnih ustanova materijalima i asistivnim tehnologijama.
- Arhitektonska dostupnost obrazovnih ustanova, preduzete mere prilagođavanja i usklađenost sa potrebama dece.
- Broj i vrsta edukacija za povećanje kompetencija za rad u inkluzivnom obrazovanju zaposlenih u obrazovnim ustanovama.
- Broj i vrsta zaposlenih u ustanovama koji su pohađali edukacije za povećanje kompetencija za inkluzivno obrazovanje.
- Podrška timovima za IO od strane različitih aktera.

■ Obuhvat dece

- Broj dece sa smetnjama u razvoju (A, B, C) uključene u obrazovne ustanove.
- Broj dece za koju je izrađen pedagoški profil.
- Broj dece za koju su izrađeni planovi individualizacije.
- Broj dece sa IOP-om.
- Broj dece sa revidiranim IOP-om.
- Broj dece prošle IRK.

■ Kvalitet implementacije

- Kvalitet primene planova individualizacije i IOP-a.
- Primena mera podrške preporučih od strane IRK.
- Mere podrške na nivou obrazovne ustanove.

■ Efekti implementacije

- Stepen napredovanja i promene kod deteta.
- Unapređen kvalitet života porodice.
- Pozitivni stavovi o IO od strane aktera uključenih u život škole.

■ Participacija roditelja

- Broj i mehanizmi uključenosti roditelja (A, B, C) u sisteme odlučivanja na nivou ustanova.

- Broj inicijativa pokrenutih od strane roditelja.

3. Instrumenti za praćenje inkluzivne prakse

■ Timovi za monitoring i evaluaciju koristili su sledeće instrumente u svom radu:

- Smernice za analizu sadržaja relevantnih dokumenata;
- Vodič za dubinski intervju sa zaposlenima u vaspitno-obrazovnim ustanovama;
- Upitnik za zaposlene u vaspitno-obrazovnim i obrazovno-vaspitnim ustanovama;
- Vodič za diskusiju u fokus grupi sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju;
- Vodič za diskusiju u fokus grupi sa roditeljima dece bez smetnji u razvoju;
- Smernice za vođenje dnevnika (roditelji);
- Smernice za primere iz prakse (nastavnici).

■ Smernice za analizu sadržaja relevantnih dokumenata na lokalnom nivou i na nivou obrazovnih ustanova

Izvori podataka na nivou lokalne samouprave:

o Relevantni lokalni strateški dokumenti;
o Opštinska odluka o formiranju IRK;
o Izveštaj o radu IRK.

Fokus u analizi lokalnih strateških dokumenata: broj dece sa smetnjama u razvoju (A, B, C) predškolskog i školskog uzrasta; ukupan broj dece predškolskog i školskog uzrasta na nivou opštine; sistemi podrške, programi i mere na nivou opštine od značaja za IO; finansijska podrška IO; opštinska odluka o formiranju IRK; stalni i povremeni članovi IRK; sistem finansiranja IRK; procedure u radu; broj dece obuhvaćen radom IRK.

Izvori podataka na nivou obrazovnih ustanova:

- Planovi rada i izveštaji o radu Stručnih i IOP timova;
- Plan rada škole/PU;
- Izveštaji o radu škole/PU;
- Školski razvojni plan;
- Indeks inkluzije ili drugi instrumenti samoevaluacije;
- Zapisnici sa održanih sednica saveta roditelja, nastavničkih/vaspitačkih veća i sl.

Fokus u analizi dokumenata na nivou obrazovne ustanove je na sledećim aspektima:

a. Resursi za realizaciju inkluzivne prakse

Kako je organizovan rad Stručnih timova za inkluzivno obrazovanje i timova za pružanje dodatne podrške

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Kakva je uloga timova; koje aktivnosti se realizuju; kakva je dinamika aktivnosti i sa kim se odvijaju aktivnosti; na koje načine timovi pružaju podršku zaposlenima i na koje načine i kakvu podršku dobijaju u radu; da li su uspostavljene procedure u radu i da li se poštuju; da li se redovno izveštava o radu; kanali izveštavanja; da li postoje teškoće u radu i kako se prevazilaze?

Podrška timovima za IO od strane različitih aktera

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Da li je uspostavljena mreža podrške (školski odbor/upravni odbor, direktor, savet roditelja, DZ, NVO, LS, CSR, Mreža podrške inkluzivnom obrazovanju); u čemu se ogleda podrška i koje aktivnosti su realizovane?

Opremljenost obrazovnih ustanova materijalima i asistivnim tehnologijama

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Informacije o resursima i opremljenosti škole/PU, lista postojećih resursa i opreme i lista onoga što nedostaje, identifikovani problemi i kako ih prevazilaze.

Arhitektonska dostupnost obrazovnih ustanova, preduzete mere prilagođavanja i usklađenost sa potrebama dece

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Koje mere prilagođavanja i unapređenja arhitektonske dostupnosti su preduzete (rampe, toaleti, širina vrata, rukohvati, nameštaj, učionice u prizemlju, visina table, pragovi, parking mesto za roditelje, dodatno osvetljenje, slikovno označavanje...)? Da li je potrebno da obrazovna institucija preduzme još neke mere u narednom periodu? Da li postoje izazovi i kako ih prevazilaze?

Povećanje kompetencija za inkluzivno obrazovanje

Fokus u analizi planaova rada i izveštaja o radu je na:

Koliko zaposlenih je prošlo obuke za primenu inkluzivnog obrazovanja, koje vrste obuka su prošli zaposleni, koji zaposleni su prošli obuke? Koje dodatne obuke nedostaju? Da li postoje neki problemi i kako ih rešavaju?

b. Obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Koliko je dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama uključeno u redovan sistem školovanja/sistem PVO? Koliko je dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju uključeno u redovan sistem školovanja/sistem PVO? Koliko je dece koja se školuju (uključena su u sistem PVO) na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa (obratiti pažnju na broj romske dece uključene u OI)? Za koliko je dece izrađen pedagoški profil? Za koliko dece su izrađeni planovi individualizacije? Za koliko je dece izrađen IOP? Za koliko dece je izrađen revidirani IOP?

c. Kvalitet implementacije

Primena mera podrške preporučih od strane IRK

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Da li je obrazovna ustanova u mogućnosti da primeni mere podrške koje su preporučene od strane IRK, a u nadležnosti su obrazovne ustanove? Da li postoje izazovi i kako ih prevazilaze?

Mere podrške na nivou obrazovne ustanove

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Da li je obrazovna ustanova u mogućnosti da pruži dodatnu podršku deci koja su lošeg socio-ekonomskog statusa i deci koja se školuju na nematernjem jeziku? Koje sisteme podrške su uspostavili; da li je obrazovna ustanova u mogućnosti da pruži dodatnu podršku deci sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama? Koje sisteme podrške su uspostavili? Da li je obrazovna ustanova u mogućnosti da pruži dodatnu podršku deci sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju? Koje sisteme podrške su uspostavili? Da li su sistemi podrške predviđeni u razvojnom planu ustanove?

d. Participacija roditelja

Fokus u analizi planova rada i izveštaja o radu je na:

Da li su i na koje načine su roditelji (A, B, C) dece uključeni u u sisteme odlučivanja na nivou škole? Da li postoje i koje su inicijative pokrenute od strane roditelja (A,B,C) dece? Da li postoje i koje su inicijative pokrenute od strane ostalih roditelja škole vezane za IO?

- Vodič za dubinski intervju sa zaposlenima u vaspitno-obrazovnim ustanovama

Izvori podataka:

Predstavnik/ci obrazovnih ustanova: direktor, stručni saradnik, predstavnik inkluzivnog tima. Sa predstavnicima obrazovnih ustanova u ovoj fazi može se realizovati i grupni intervju. Dubinski intervjui sa zaposlenima realizuju se nakon analize sadržaja dokumenata i omogućavaju proveru i pojašnjenje dobijenih podataka i produbljivanje znanja. Način vođenja intervjua i trajanje zavise od vrste i nivoa informacija i podataka koji su dobijeni u analizi sadržaja i u skladu sa tim nije neophodno postaviti ona pitanja iz vodiča na koja su dobijeni jasni odgovori kroz analizu dokumenata.

a. Resursi za primenu inkluzivne prakse

Kako je organizovan rad Stručnih timova za inkluzivno obrazovanje

- Kakva je uloga timova za inkluzivno obrazovanje?
- Ko su članovi tima i kako su odabrani? Šta su bili kriterijumi na osnovu kojih su članovi odabrani?
- Da li postoji plan rada i na osnovu čega je napravljen?
- Da li su uspostavljene procedure i šta je sve definisano procedurama?
- Da li su i kako su procedure povezane sa procedurama zaštite deteta od nasilja i zaštite privatnosti deteta?
- Da li se poštuju uspostavljene procedure?
- Koje aktivnosti realizuje tim?
- Kakva je dinamika aktivnosti?
- Sa kim se odvijaju aktivnosti?
- Da li se nastavničko/vaspitačko veće redovno izveštava o radu tima?

- Koga sve izveštavate o svom radu (pored nastavničkog/vaspitačkog veća)?
- Na koji način tim pruža podršku zaposlenima?
- Da li postoje neke teškoće u radu i kako ih prevazilazite?

Kako je organizovan rad tima za pružanje dodatne podrške

- Kakava je uloga tima za pružanje dodatne podrške?
- Ko su članovi tima? Na osnovu čega se imenuju?
- Da li su uspostavljene procedure i šta je sve definisano procedurama?
- Da li su i kako su procedure povezane sa procedurama zaštite deteta od nasilja i zaštite privatnosti deteta?
- Da li se poštuju uspostavljene procedure?
- Da li se nastavničko/vaspitačko veće redovno izveštava o radu tima?
- Koga sve izveštavate o svom radu (pored nastavničkog/ vaspitačkog veća)?
- Koje aktivnosti realizuje tim?
- Kakva je dinamika aktivnosti?
- Sa kim se odvijaju aktivnosti?
- Na koji način tim pruža podršku zaposlenima?
- Da li postoje neke teškoće u radu i kako ih prevazilazite?

Podrška timovima za IO od strane različitih aktera

- Da li ustanova, STIO, Tim za PDP dobijaju podršku od različitih aktera (školski odbor, direktor, savet roditelja, Mreža podrške inkluzivnom obrazovanju, DZ, NVO, LS, CSR)?
- U čemu se ogleda podrška, koje aktivnosti su realizovane? Na čiju inicijativu?
- Koliko ste zadovoljni do sada uspostavljenom mrežom podrške?
- Šta je moguće unaprediti po vama u narednom periodu?

Opremljenost obrazovnih ustanova didaktičkim materijalima i asistivnim tehnologijama

- Da li didaktički materijali i oprema kojom raspolažete zadovoljavaju specifične obrazovne potrebe dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama ?
- Da li su ti materijali i oprema u skladu sa preporukama IRK?
- Šta bi po vašem mišljenju unapredilo vaš rad ako govorimo o opremljenosti vaše ustanove kako bi se IO uspešnije realizovalo?

Arhitektonska dostupnost obrazovnih ustanova, preduzete mere prilagođavanja i usklađenost sa potrebama dece

- Koje mere prilagođavanja i unapređenja arhitektonske dostupnosti ste preduzeli (rampe, toaleti, širina vrata, rukohvati, nameštaj, učionice u prizemlju, visina table, pragovi, parking mesto za roditelje, dodatno osvetljenje, slikovno označavanje)?
- Da li je potrebno da vaša ustanova preduzme još neke mere u narednom periodu?
- Da li postoje izazovi i kako ćete ih prevazići?
- Da li ste aktivnosti na prevazilaženju ovih prepreka predvideli u razvojnom planu ustanove?

Povećanje kompetencija za inkluzivno obrazovanje

- Koliko zaposlenih u vašoj ustanovi je prošlo obuke za primenu inkluzivnog obrazovanja?
- Da li su to samo zaposleni koji već rade sa decom sa smetnjama u razvoju ili su u obuke uključeni i zaposleni koji do sada nisu radili direktno sa decom sa smetnjama u razvoju?
- Koje vrste obuka su prošli zaposleni? Možete li nam reći nazive nazive/teme obuka i ko ih je realizovao?
- Po vašem mišljenju da li se znanja stečena na obukama primenjuju u praksi?
- Da li imate uspostavljene neke mehanizme putem kojih zaposleni koji su prošli određene obuke vrše transfer znanja na druge zaposlene u vašoj instituciji?

b. Obuhvat dece inkluzivnim obrazovanjem

Broj dece sa smetnjama u razvoju koja su uključena u redovan sistem školovanja u vašoj školi/PU	Broj dece za koju je izrađen pedagoški profil	Broj dece za koju su izrađeni planovi individualizacije	Broj dece za koju je izrađen IOP	Broj dece za koju je izrađen revidirani IOP
Broj dece sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama				
Broj dece sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju				
Broj dece koja se školuju na nematernjem jeziku i/ili su izrazito lošeg socio-ekonomskog statusa				
Deca sa kombinovanim smetnjama				

c. Kvalitet implementacije

Primena mera podrške preporučih od strane IRK

- Da li je vaša obrazovna ustanova u mogućnosti da primeni mere podrške koje su preporučene od strane IRK, a u nadležnosti su vaše ustanove?
- Da li postoje izazovi i kako ćete ih prevazići?

Mere podrške na nivou obrazovne ustanove

- Da li možete da pružite dodatnu podršku deci koja su lošeg socio-ekonomskog statusa i deci koja se školuju na nematernjem jeziku? Koje sisteme podrške ste uspostavili (pedagoški asistent, besplatna užina, rekreativna nastava, eksurzije i sl.)?
- Da li možete da pružite dodatnu podršku deci sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama? Koje sisteme podrške ste uspostavili?
- Da li možete da pružite dodatnu podršku deci sa emotivnim problemima i problemima u ponašanju? Koje sisteme podrške ste uspostavili?
- Da li je potrebno da vaša ustanova preduzme još neke mere podrški u narednom periodu?
- Da li ste neke sisteme podrški predvideli u razvojnom planu ustanove?

d. Efekti implementacije

Stavovi o IO

- Da li je po vašem mišljenju inkluzivno obrazovanje važno? Zašto?

e. Participacija roditelja

- Da li su i na koje načine roditelji (A ,B ,C) dece uključeni u sisteme odlučivanja na nivou škole/predškolske ustanove? Da li roditelji ove dece imaju predstavnike u savetu roditelja?
- Da li su i koje su inicijative pokrenute od strane roditelja (A ,B ,C) dece?
- Da li postoje i koje su inicijative pokrenute od strane ostalih roditelja škole/obrazovne ustanove, a od značaja su za IO?

■ Fokus grupe

Diskusije u fokus grupama realizovane su sa:

- Roditeljima dece iz A, B, C grupa: jedna fokus grupa na nivou svake opštine koja je uključena u projekat – 10 do 12 učesnika (2 do 3 roditelja iz jedne škole/PU);
- Roditeljima dece bez smetnji u razvoju: jedna fokus grupa na nivou svake opštine koja je uključena u projekat – 10 do 12 učesnika (2 do 3 roditelja iz jedne škole/PU iz odeljenja/grupa u kojima se školuju deca iz A,B,C grupa).

Trajanje fokus grupe do 2 sata.

■ Diskusije u fokus grupama

Vodič za diskusije u fokus grupama sa roditeljima dece koja rade po IOP-u: prvi kriterijum je obuhvatiti decu koja rade po IOP-u, ako ih ima. Ukoliko nema dece koja rade po IOP-u uz konsultacije sa zaposlenima u školi i predškolskoj ustanovi selektovati roditelje dece za koju postoji procena da im je potrebna dodatna podrška.

Uvod:

- Predstavljanje M&E tima, predstavljanje ciljeva projekta i opšte informacije o projektu i kako će se koristiti nalazi istraživanja;
- Predstavljanje učesnika fokus grupe.

a. Očekivanja roditelja od škole/PU – željeni ishodi obrazovnog i vaspitnog procesa

1. Šta su, po vašem mišljenju, dobre strane obrazovno-vaspitnog procesa u školi, PVO ustanovi koju Vaše dete pohađa?

2. Da li je ustanova koju vaše dete pohađa pristupačna i opremljena za rad sa decom sa smetnjama u razvoju?

3. Kako bi se, po vašem mišljenju, mogla premostiti razlika između Vaših očekivanja, kao roditelja i aktuelnog stanja u obrazovno-vaspitnom procesu u školi/PVO?

4. Šta je, po vašem mišljenju najvažnije što Vaše dete treba da razvije (usvoji, nauči) do kraja procesa obrazovanja i vaspitanja kroz školu/PVO (u zapisniku praviti razliku između odgovora roditelja dece predškolskog i školskog uzrasta) ?

5. Da li se sa vašim detetom radi u skladu sa njegovim potrebama? Da li se sa vašim detetom radi u skladu sa njegovim funkcionisanjem, da li se za njega organizuje i primenjuje odgovarajuća podrška, pomoć u obrazovanju?

6. Da li se vodi dodatna pedagoška dokumentacija, da li je izrađen pedagoški profil, IOP?

7. Ako da, da li ste učestvovali u njegovoj izradi, da li je u njegovoj izradi uzeto u obzir vaše mišljenje?

8. Da li imate svoj primerak tog dokumenta?

b. Postojeći i potrebni kapaciteti i resursi:

1. Na skali od 1 do 5, kako biste ocenili opšte uslove za rad u školi/PVO koju vaše dete pohađa? Zašto?

2. Da li je OU koju vaše dete pohađa pristupačna i opremljena za rad sa decom sa smetnjama u razvoju?

3. Da li škola/PU poseduju adekvatne asistivne tehnologije, opremu i materijale za rad sa decom? Molim vas da obrazložite detaljno vaš odgovor (šta sve procenjujete da postoji a šta nedostaje od resursa).

4. Na skali od 1 do 5, kako biste ocenili edukovanost i kapaciete zaposlenih koji rade sa decom? Zašto?

5. Na skali od 1 do 5, kako biste ocenili spremnost zaposlenih da rade i da se dodatno edukuju da rade sa decom sa smetnjama u razvoju? Zašto?

6. Koju podršku od strane škole dobijate Vi/Vaše dete?

c. Participacija roditelja u radu škole/PU

1. U kojoj meri ste upoznati sa svim mogućnostima, predviđenim Zakonom, da se kao roditelj uključite/participirate u radu Škole/PU (u vezi sa vašim detetom i generalno u vezi rada Škole/PU?

2. Kako ste se upoznali sa tim mogućnostima, iz kojih izvora informacija?

3. Na koje sve načine ste Vi, kao roditelj, uključeni u rad škole/PU koju Vaše dete pohađa?

4. Da li, po vašem mišljenju, roditelji mogu da utiču na unapređenje inkluzivne prakse?

5. Da li ste do sada pokušavali da se uključite u rad Škole/PU (sami ste se javljali, tražili da učestvujete u nekim aktivnostima)? Zašto, objasnite?

6. U kojoj oblasti školskog/PU rada i života biste mogli ubuduće više i bolje da učestvujete (iako to do sada niste realizovali)?

d. Stavovi prema inkluzivnom obrazovanju:

1. Kakav je vaš lični stav prema inkluzivnom obrazovanju?

2. U čemu je značaj inkluzivnog obrazovanja za vas i vaše dete?

3. Kakvi su stavovi po vašem mišljenju ostalih roditelja, zaposlenih i šire javnosti u vašoj lokalnoj zajednici?

4. Da li je vaše dete prihvaćeno od strane svojih vršnjaka i da li ima podršku svojih vršnjaka?

5. Šta bi, po vašem mišljenju, još trebalo uraditi da bi inkluzivno obrazovanje bilo bolje prihvaćeno u vašoj sredini?

6. Koliko, po vašem mišljenju, obrazovne ustanove, lokalna samouprava i druge institucije i NVO mogu da urade na unapređenju inkluzivne prakse?

■ Vodič za diskusiju fokus grupe sa roditeljima dece bez smetnji u razvoju

Kriterijum za odabir roditelja dece je da njihovo dete ide u razred sa detetom sa smetnjama u razvoju.

Uvod:

- Predstavljanje M&E tima, predstavljanje ciljeva projekta i opšte informacije o projektu i kako će se koristiti nalazi istraživanja;

- Predstavljanje učesnika fokus grupe.

a. Očekivanja roditelja od škole/PU – željeni ishodi obrazovno Vaspitnog procesa

1. Šta su, po vašem mišljenju, dobre strane obrazovno-vaspitnog procesa u školi, PVO ustanovi koju Vaše dete pohađa?

2. Šta su, po vašem mišljenju, izazovi/nedostaci obrazovno-vaspitnog procesa u školi/PVO koju Vaše dete pohađa?

3. Šta su, po vašem mišljenju, izazovi/nedostaci inkluzivnog obrazovanja u ustanovi koju pohađa vaše dete?

4. Da li je ustanova koju vaše dete pohađa pristupačna i opremljena za rad sa decom sa smetnjama u razvoju?

5. Da li se sa vašim detetom radi u skladu sa njegovim potrebama.

b. Postojeći i potrebni kapaciteti i resursi:

1. Kako biste ocenili opšte uslove za rad u školi/PVO koju vaše dete pohađa?

2. Šta su, po vašem mišljenju, dobre strane inkluzivnog obrazovanja u OI koju pohađa vaše dete?

3. Šta su, po vašem mišljenju, izazovi/nedostaci inkluzivnog obrazovanja u OI koju pohađa vaše dete?

4. Da li je OU koju vaše dete pohađa pristupačna i opremljena za rad sa decom sa smetnjama u razvoju?

5. Da li škola/PU poseduje adekvatne asistivne tehnologije, opremu i materijale za rad sa decom? Molim vas da obrazložite detaljno vaš odgovor (šta sve procenjujete da postoji a šta nedostaje od resursa).

6. Kako biste ocenili edukovanost i kapacitete zaposlenih koji rade sa decom sa smetnjama u razvoju?

7. Kako biste ocenili spremnost zaposlenih da rade i da se dodatno edukuju da rade sa decom sa smetnjama u razvoju?

c. Stavovi prema inkluzivnom obrazovanju:

1. Kakav je vaš lični stav prema inkluzivnom obrazovanju?

2. Kakvi su stavovi po vašem mišljenju ostalih roditelja, zaposlenih i šire javnosti u vašoj lokalnoj zajednici?

3. Da li su, po vašem mišljenju, deca sa smetnjama u razvoju prihvaćena od strane svojih vršnjaka i da li imaju podršku svojih vršnjaka?

4. Šta bi, po vašem mišljenju, još trebalo uraditi da bi inkluzivno obrazovanje bilo bolje prihvaćeno u vašoj sredini?

5. Koliko, po vašem mišljenju, obrazovne ustanove, lokalna samouprava i druge institucije i NVO mogu da urade na unapređenju inkluzivne prakse?

6. Koliko, po vašem mišljenju, roditelji mogu da urade na unapređenju inkluzivne prakse?

■ Smernice za vođenje dnevnika (roditelji)

Na nivou svake lokalne zajednice dnevnik vodi jedna do dve porodice/roditelji dece iz A, B ili C grupe koja su uključena u obrazovni sistem. Roditelji se dobrovoljno prijavljuju za vođenje dnevnika. Monitoring tim priprema svesku za roditelje u kojima će voditi dnevnik, sa zadatim instrukcijama i objašnjenjem kako će se koristiti podaci (sa naglaskom na to da će biti zaštićeni i neće biti navođeni podaci o detetu i porodici).

Cilj: Praćenje napredovanja i promene kod deteta na emocionalnom kognitivnom i socijalnom planu, i praćenje unapređenja kvaliteta života porodice.

Roditelji na nedeljnom nivou beleže značajne trenutke iz života svog deteta i porodice, dokumentuju značajne događaje fotografijama, video snimkom i sl.

Fokus pri vođenju dnevnika je na sledećem:

1. Socijalni kontakti i interakcije deteta (npr. rođendani, izlasci i druženja sa vršnjacima iz škole, komšiluka...)

2. Životne veštine (npr. odlazak u prodavnicu, obavljanje kućnih poslova i sl...)

3. Emocionalni status (npr. samopouzdanje deteta, stabilnost emocionalnih reakcija, zadovoljstvo deteta...)

4. Kognitivne veštine i nova znanja (uspešno obavljeni zadaci za školu, nove informacije koje je dete usvojilo, nova interesovanja...)

5. Boljitak i unapređenje kvaliteta života porodice koje je rezultat emocionalnog, kognitivnog i socijalnog napretka deteta.

■ Smernice za vođenje dnevnika (nastavnici)

Na nivou svake obrazovne institucije, prikupiti primer iz prakse od jednog nastavnika/vaspiča. Zanimaju nas sledeće informacije:

1. Šta vas čini uspešnim u realizaciji inkluzivnog obrazovanja;

2. Šta vas motiviše da sprovodite inkluzivnu praksu;

3. Koji su vaši izazovi u radu i kako ih prevazilazite;

4. Šta smatrate svojim najvećim uspehom.

4. Upitnik za zaposlene u OŠ i PU

Molimo Vas da popunjavanjem ovog upitnika date doprinos istraživanju koje se sprovodi u okviru projekta: „*Građansko društvo za inkluzivno obrazovanje – obrazovanje po meri dece*“. Ovaj projekat sprovode: Društvo za razvoj dece i mladih – Otvoreni klub, CIP - Centar za interaktivnu pedagogiju, Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Neksus i Užički centar za prava deteta. Realizaciju ovog projekta podržava Ambasada Kraljevine Norveške u okviru programa: „Jačanje organizacija građanskog društva“. Cilj projekta je povećanje aktivnog učešća i uloge organizacija civilnog društva u društveno/političkom razvoju kroz praćenje procesa inkluzije u obrazovnim institucijama i praćenje sprovođenja novih zakonskih regulativa u ovoj oblasti.

Pod inkluzivnim obrazovanjem smatramo obezbeđivanje mogućnosti i uslova za kvalitetno obrazovanje i vaspitanje za svu decu: decu/učenike koja u medicinskom smislu imaju kognitivne, fizičke ili senzorne smetnje u razvoju i/ili kombinovane smetnje; decu/učenike koji pokazuju kontinuirane emocionalne probleme ili probleme u ponašanju i učenju; decu/učenike čiji problemi proizilaze primarno iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da se školuju na nematernjem jeziku.

Hvala na saradnji!

Instrukcije o popunjavanju upitnika:

Molimo Vas da svoje odgovore upišete u siva polja. Ukoliko upitnik popunjavate elektronski molimo Vas da odgovor podvučete ili obeležite Bold opcijom. Ukoliko popunjavate papirnu verziju upitnika, molimo Vas da svoj odgovor zaokružite ili podvučete. Ukoliko pored odgovora stoji prazna linija molimo Vas da dopišite svoj tekstualni odgovor na tu liniju.

■ Inkluzivna praksa - iskustva u radu i kapaciteti

1.	Da li ste do sada u svojoj profesionalnoj praksi radili sa decom sa smetnjama u razvoju?	1. da 2. ne 3. da, ali ne na ovom radnom mestu
2.	Da li sada u svom odeljenju/vaspitnoj grupi imate decu sa kognitivnim, fizičkim ili senzornim smetnjama u razvoju?	1. Da 2. Ne Ukoliko je odgovor da, koliko dece_____
3.	Da li sada u svom odeljenju/vaspitnoj grupi imate decu koja pokazuju kontinuirane emocionalne probleme, probleme u ponašanju ili učenju?	1. Da 2. Ne Ukoliko je odgovor da, koliko dece_____
4.	Da li sada u svom odeljenju/vaspitnoj grupi imate decu čiji problemi primarno proizilaze iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da se školuju na nematernjem jeziku?	1. Da 2. Ne Ukoliko je odgovor da, koliko dece_____
5.	Sa koliko dece u svom odeljenju/vaspitnoj grupi radite po:	1. Razvijenom planu individualizacije____ 2. Razvijenom planu prilagođavanja_____ 3. IOP-u_____ 4. Revidiranom IOP-u_____
6.	Da li u svom radu dobijate podršku za primenu inkluzivnog obrazovanja?	1. Da, u potpunosti 2. Da, delimično 3. Uglavnom ne 4. Ne

7.	Da li i u kojoj meri dobijate podršku od sledećih aktera?	Molimo Vas da zaokružite odgovor tako da ocena 1 označava najniži stepen podrške a ocena 5 najviši stepen podrške. 1. Inkluzivnog tima 1 2 3 4 5 2. Aktiva nastavnika/vaspitača 1 2 3 4 5 3. Menadžmenta škole 1 2 3 4 5 4. Stručnih saradnika 1 2 3 4 5 5. Saveta roditelja 1 2 3 4 5 6. Školskog odbora 1 2 3 4 5 7. Komisije 1 2 3 4 5 8. Nekog drugog 1 2 3 4 5 (navedite od koga)_____
8.	Po Vašoj oceni, da li u vašoj obrazovno-vaspitnoj ustanovi postoje uslovi za rad sa decom sa smetnjama u razvoju?	1. Da, u potpunosti 2. Da, delimično 3. Uglavnom ne 4. Ne
9.	Obrazovno-vaspitana ustanova u kojoj radim je:	1. Fizički pristupačna i prilagođena potrebama dece sa fizičkim invaliditetom: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 2. Opremljena je asistivnim tehnologijama za rad sa decom sa smetnjama u razvoju: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 3. Opremljena je didaktičkim materijalima za rad sa decom sa smetnjama u razvoju: Da Delimično da Uglavnom ne Ne

10.	Po Vašem mišljenju, roditelji dece koja nemaju smetnje u razvoju pružaju podršku:	1. Inkluzivnom obrazovanju dece sa fizičkim, kognitivnim ili senzornim smetnjama u razvoju: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 2. Inkluzivnom obrazovanju dece sa kontinuiranim emocionalnim problemima, problemima u ponašanju ili učenju: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 3. Inkluzivnom obrazovanju dece čiji problemi primarno proizilaze iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da se školuju na nematernjem jeziku: Da Delimično da Uglavnom ne Ne
11.	Po Vašem mišljenju, postoji podrška inkluzivnom obrazovanju:	1. Roditelja dece sa fizičkim, kognitivnim ili senzornim smetnjama u razvoju: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 2. Roditelja dece sa kontinuiranim emocionalnim problemima, problemima u ponašanju ili učenju: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 3. Roditelja dece čiji problemi primarno proizilaze iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da se školuju na nematernjem jeziku: Da Delimično da Uglavnom ne Ne

12.	Po Vašem mišljenju, postoji prihvatanje od strane vršnjaka?	1. Dece sa fizičkim, kognitivnim ili senzornim smetnjama u razvoju koja pohađaju/školuju se u istoj vaspitno-obrazovnoj ustanovi: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 2. Dece sa kontinuiranim emocionalnim problemima, problemima u ponašanju ili učenju koja pohađaju/školuju se u istoj vaspitno-obrazovnoj ustanovi: Da Delimično da Uglavnom ne Ne 3. Dece čiji problemi primarno proizilaze iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da se školuju na nematernjem jeziku koja pohađaju/školuju se u istoj vaspitno-obrazovnoj ustanovi: Da Delimično da Uglavnom ne Ne
13.	Da li ste pohađali neki od programa za stručno usavršavanje iz oblasti: (možete zaokružiti više odgovora)	1. Inkluzivno obrazovanje (individualizacija, obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, individualni obrazovni plan, obrazovanje dece na nematernjem jeziku, iz socio-ekonomski uskraćenih sredina...) 2. Savremene metode nastave (aktivno učenje, interaktivno učenje, korak po korak metodologija usmerena na dete i procese učenja, kritičko mišljenje, psihološki principi i motivacija za učenje) 3. Komunikacijske veštine i veštine za rešavanje sukoba 4. Saradnja i partnerstvo sa roditeljima 5. Nešto drugo, navedite šta_____
14.	Da li ste do sada u svojoj profesinalnoj praksi radili sa decom sa smetnjama u razvoju?	1. Da 2. Ne 3. Da, ali ne na ovom radnom mestu

■ Stavovi o inkluzivnom obrazovanju

1.	Po Vašem mišljenju, deca/učenici sa smetnjama u razvoju bolje se osećaju i brže napreduju kada su uključena u vaspitno - obrazovni proces u grupama/odeljenjima u kojima su samo deca sa sličnim smetnjama u razvoju?	1. Da, u potpunosti 2. Da, delimično 3. Uglavnom ne 4. Ne
2.	Po Vašem mišljenju, deca koja nemaju smetnje u razvoju bolje se osećaju i brže napreduju kada se obrazuju u grupi u kojoj nema dece sa smetnjama u razvoju i/ili dece koja se školuju na nematernjem jeziku?	1. Da, u potpunosti 2. Da, delimično 3. Uglavnom ne 4. Ne
3.	Po Vašem mišljenju, sa decom/učenicima sa smetnjama u razvoju treba da rade i da ih obrazuju stručnjaci određenih profila?	1. Da, u potpunosti 2. Da, delimično 3. Uglavnom ne 4. Ne
4.	Po Vašem mišljenju, sve obrazovno-vaspitne ustanove treba da nastoje da postanu inkluzivne i razviju svoje kapacitete za pružanje kvalitetnog obrazovno-vaspitnog procesa prilagođenog svoj deci?	1. Da 2. Delimično da 3. Uglavnom ne 4. Ne
5.	Po Vašem mišljenju, inkluzivno obrazovanje je:	1. Važno za unapređenje obrazovne prakse 2. Delimično je važno za unapređenje obrazovne prakse 3. Može delimično da ugrozi obrazovnu praksu 4. Može ozbiljno da ugrozi obrazovnu praksu

■ Unapređenje inkluzivnog obrazovanja

1.	Po Vašem mišljenju za unapređenje inkluzivne prakse u Vašoj obrazovno-vaspitnoj ustanovi važno je:	Molimo Vas da zaokružite odgovor tako da ocena 1 označava najniži stepen važnosti a ocena 5 najviši stepen važnosti. 1. Na nivou obrazovne institucije 1.1 Unapređenje sistema podrške različitih aktera na nivou obrazovne ustanove (stručna podrška inkluzivnog tima, podrška menadžmenta, saveta roditelja...): 1 2 3 4 5 1.2 Unapređenje kapaciteta i stručnosti kadrova: 1 2 3 4 5 1.3 Unapređenje opremljenosti za primenu IO: 1 2 3 4 5 1.4 Povećanje participacije roditelja: 1 2 3 4 5 1.5 Nešto drugo (navedite šta i ocenite) _____ 1 2 3 4 5

1.	Po Vašem mišljenju za unapređenje inkluzivne prakse u Vašoj obrazovno-vaspitnoj ustanovi važno je:	2. Na nivou lokalne zajednice 2.1 Unapređenje sistema podrške različitih aktera na nivou lokalne zajednice: (interresorna komisija, lokalna samouprava, Centar za socijalni rad, zdravstvena ustanova) 1 2 3 4 5 2.2 Unapređenje saradnje i razmene informacija između resora i institucija na nivou lokalne zajednice: 1 2 3 4 5 2.3 Materijalna podrška sa lokalnog nivoa: 1 2 3 4 5 2.4 Nešto drugo: (navedite šta i ocenite) _____ 1 2 3 4 5

1.	Po Vašem mišljenju za unapređenje inkluzivne prakse u Vašoj obrazovno-vaspitnoj ustanovi važno je:	3. Na nacionalnom nivou: 3.1 Unapređenje stručne podrške Ministartsva prosvete: 1 2 3 4 5 3.2 Obezbeđivanje finansijske podrške Ministarstva prosvete: 1 2 3 4 5 3.3 Unapređenje opremljenosti za primenu IO: 1 2 3 4 5 3.4 Nešto drugo (navedite šta i ocenite): _____ 1 2 3 4 5

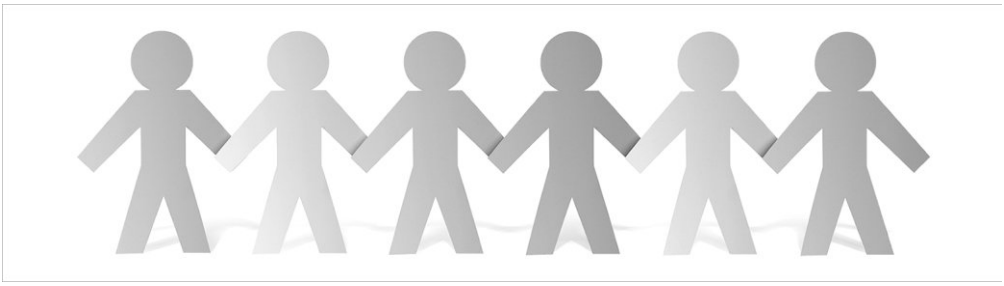

Izdavač:
Društvo za razvoj dece i mladih – OTVORENI KLUB
Trg učitelj Tase 2, Niš
www.oknis.org.rs

Za izdavača:
Olgica Bajić

Štampa:
Grafičko izdavačko preduzeće Punta d.o.o.
Kej Mike Paligorića 8, Niš

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36-053.2(497.11)(047)

GRAĐANSKO društvo za inkluzivno obrazovanje - obrazovanje po meri dece : izveštaj o rezultatima praćenja obrazovanja po inkluzivnim principima (inkluzivnog obrazovanja) u ustanovama obrazovnog sistema / Saša Stefanović ... [at. al.]. - Niš : #Društvo za razvoj dece i mladih - #OTVORENI KLUB, 2013 (Niš : Punta). - 123 str. ; ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-913753-4-8

1. Стефановић, Саша, 1975- [аутор]
a) Деца са посебним потребама - Образовање - Инклузивни метод - Србија - Извештаји
COBISS.SR-ID 196591884

This project is financially supported by The Royal Norwegian Embassy in Belgrade
www.norveska.org.rs

Realizaciju projekta finansijski je podržala ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu
www.norveska.org.rs